

IZVORNI NAUČNI ČLANAK

Prof. dr dr h. c. mult. *Carlos Flores Juberías**

POSTEPENA TRANSFORMACIJA ŠPANSKOG USTAVNOG PRAVA

Povodom 40. godišnjice
španskog ustava iz 1978. godine

Apstrakt: Nakon jednog i po veka punog kolebanja i oklevanja, u kojem je kao posledica ograničenog ukorenjivanja ustavnog osećanja i nedostatka normativne vrednosti ustava proučavanje ustavnosti u Španiji patilo od nedostatka predmeta i metoda, pretvorivši se u enciklopedijsku disciplinu magmatske konzistentnosti i nepreciznih granica, usvajanjem važećeg španskog ustava iz 1978. godine i razdvajanjem političke nauke od ustavnog prava 1981. godine nadalje omogućeno je da ustavno pravo dobije svoj cilj i precizno istaknutu metodu i napredujući velikim koracima da zauzme mesto koje zaslužuje u jednoj pravnoj državi, kojom vlada socijalno i demokratsko pravo – i, iznad svega, mesto koje takvi sistemi zahtevaju od njega – i da dovede do porasta naučne zajednice koja je u takvom vremenskom periodu odrasla, modernizovala se i pokopala mnogih starih klišea u tom procesu.

Nakon izvršene grube karakterizacije evolucije španskog ustavnog prava od vremena Kadiskog ustava, kao i još nekih preciznijih osvrta na njegovo stanje u vreme početka španske demokratske tranzicije, ova studija će analizirati glavne dogmatske preokupacije i pravce istraživanja španskog ustavnog prava u proteklih četrdeset godina, diferencirajući one iz vremena primene novog ustavnog sistema od onih koji nastaju u procesu trenutne krize.

Ključne reči: ustavno pravo, Španija, demokratska tranzicija.

UVOD

Još 1974. godine, kada su počele da se osećaju promene režima koje bi demokratija – i ustav – doneli u Španiju, Nikolas Ramiro Riko (*Nicolas*

---

* Profesor ustavnog prava, Pravni fakultet Univerziteta u Valensiji (Španija)
e-mail: carlos.flores@uv.es

Prof. Irina Cudoska-Blazhevska je prevela tekst sa španskog na srpski jezik, na čemu joj se autor posebno zahvaljuje.

Ramiro Rico)¹ definiše političko pravo – kome je aktuelno špansko ustavno pravo legitiman sin, i čak prvenac – nazivom koji je postao popularan: jedna „pravna monstroznost“, jedan „gasoviti kičmenjak“, nešto „između hidre sa mnogo glava i univerzalne karte džokera; u alternativni, od svega pomalo“ u čijem izučavanju su profesori imali „slobodu da slobodno postavljaju sadržaj i iscrtaju granice svoje materije“, što je bilo neuporedivo sa bilo kojom drugom disciplinom. Nekoliko godina ranije – sa istom perspektivom, ali sa većom izražajnom restriktivnošću – Hifra Eras (*Xifra Heras*)² definisao ga je kao „enciklopedijsku disciplinu“, a nešto kasnije Fernandez Karvahal (*Fernandez Carvajal*) objavio je neopredeljenost i imena i sadržaja discipline, navodeći da:

U svojoj denominaciji predstavljena nam je kao pravna disciplina, kada je u stvarnosti univerzitetskih programa samo delimično, a ponekad i minimalno takva. Predstavljena nam je u stvari kao posebna i pozitivna disciplina, gde izbor tema koje kultiviše i pristup celoj svojoj problematici pretpostavlja univerzalnu i filozofsku perspektivu. Predstavljena nam je, konačno, i kao teoretska nauka, gde je predmet koji izučava određen, i rekao bih duboko praktičan.³

Slične dijagnoze u to vreme bile su daleko od toga da budu preterane. Štaviše, mišljenje nekih sastojalo se ne toliko od preciznih opisa stanja našeg političkog prava u konvulzivnim trenucima u kojima su bili napisani, koliko od tačnih dijagnoza onoga čime je rezultirala evolucija discipline od njenih prvih koraka. Danas, međutim, njima potpuno nedostaje virtuelnost koja je neophodna da se opiše jedna naučna disciplina koja je u poslednje četiri decenije jasno oformila svoj cilj i svoju metodu, napredujući gigantskim koracima sve dok nije zauzela mesto koje ustavno pravo zaslužuje u jednoj državi (socijalnoj i demokratsko-pravnoj) i, pre svega, mesto koje socijalno-pravna država zahteva od ustavnog prava – otvarajući prostor jednoj naučnoj zajednici koja je u tom vremenskom periodu porasla, obnovila se i pokopala mnoštvo starih klišeja u tom procesu.

Analizirajući ovu evoluciju, čija je očigledna početna tačka bila usvajanje aktuelnog španskog ustava u decembru 1978. godine, otvaraju se mnoge perspektive, ali uprkos ovome počecemo sa kratkom karakterizacijom evolucije španskog ustavnog prava iz vremena Kadiskog ustava i sa

1 Ramiro Rico, N., 1974, Kratke kritičke beleške o budućem umereno heterodoksnom programu političkog prava i njegovo vrlo nestrukturirano predavanje, [Breves apuntes críticos para un futuro programa moderadamente heterodoxo del Derecho Político y su muy azorante enseñanza], *Revista Española de Opinión Pública*, 37, str. 180.

2 Xifra Heras, J., 1967, Političko pravo, enciklopedijska disciplina, [El Derecho Político, disciplina enciclopédica], *Revista de Estudios Políticos*, 153–154, str. 131–139.

3 Fernandez Carvajal, R., 1981, Mesto političke nauke, [El lugar de la Ciencia Política], Murcia, Universidad Murcia, str. 19.

preciznijim osvrtom na njegov status na samom početku španske demokratske tranzicije.

I. OD KADISKOG USTAVA DO KRIZE FRANKOVOG REŽIMA: KONFUZNI PROFILI ŠPANSKOG USTAVNOG PRAVA⁴

Svakako, nije neophodno – iako bi bilo korisno – da se vratimo u vremena Kadiza, pa da od tog perioda i sve do današnjeg dana izvedemo glavne pravce evolucije španskog ustavnog prava ako želimo da se uverimo u proces promene njegovih predmeta i metoda u poslednje dve stotine godina: svedočenja o tome praktično se ponavljaju do današnjih dana, i primer tih ustavnih katedri, čiji je kratak život proučavao Sančez Ahesta (*Sanchez Agesta*),⁵ jedva da predstavljaju jedan uvod u kolebanja koja čine istoriju ove discipline.

Dizajnirane da objasne Kadiski ustav „na svim univerzitetima i obrazovnim ustanovama gde se predaju crkvene i političke nauke“,⁶ „ustavne katedre“ su otvorene samo u dva grada – Valensiji i Madridu – zahvaljujući pre svega privatnim inicijativama, koje su u toku svog kratkog života bile daleko od bilo kakve ambicije teoretisanja ili modeliranja jedne pravne tehnike, da bi se posvetile ideološkoj propagandi „političkog katehizma“⁷ koja je nameravala da predaje Ustav „na način na koji znamo katehizam i razumemo ga onoliko koliko je dovoljno da se spasemo“⁸ i, za dezert, završili su odajući poštovanje Fernandu VII i tvrdeći da je pažljivo proučavanje Ustava 1812. kod učenika izazvalo „iz ubeđenja, jednu čistu, plemenitu i intenzivnu ljubav prema željenom monarhu, kao jednom integralnom i suštinskom delu Ustava“.⁹

4 Ustav iz Kadiza ili Kadiski ustav je usvojen 1812. godine u gradu Kadizu, odakle i potiče njegovo ime, a ne u Madridu, zbog rata koji se vodio u to vreme. (Prim. prev.)

5 Sanchez Agesta, L. 1962, Prve španske katedre ustavnog prava, [Las primeras cátedras españolas de Derecho Constitucional], *Revista de Estudios Políticos* (primera época), 126, str. 157–167.

6 Politički ustav španske monarhije od 19. marta 1812. [Constitución Política de la Monarquía Española de 19 de marzo de 1812], član 368.

7 Sanchez Agesta, L., 1962, „Prve ...“, str. 162.

8 Carvajal T., 1814, *Odnos Svečanog otvaranja Katedre ustavne politike sa Španskom monarhijom, od političkih studija Svetog Isidra iz Madrida*, [Relación de la Solemne apertura de la Cátedra de Constitución Política de la Monarquía Española, por los Estudios de San Isidro de Madrid], Madrid, Imprenta Nacional, (Citirano: Sanchez Agesta, L. 1962, „Prve ...“, str. 162).

9 Gareli, N., *Dnevnik Valensije*, [Diario de Valencia], 21 aprila 1814 (Citirano: Sanchez Agesta, L. 1962, „Prvi...“, str. 166). Za precizniju evoluciju španskog ustavnog prava u

Zapravo, isti kraljevski dekret od 2. avgusta 1900. godine, kojim se donosi naređenje za nezavisnost političkog prava od administrativnog – i u kojem Oskar Alzaga (*Oscar Alzaga*)¹⁰ vidi datum rođenja naše discipline – ostaje spomenik konfuziji, u kome je bezrezervno osigurano da se „politika zasniiva na principima i pravilima koji predstavljaju jurisprudenciju“ i u kojoj je opravdana potreba za kombinovanjem proučavanja španskog političkog prava sa inostranim „zbog solidarnosti koja iz dana u dan je sve veća među narodima...“ u jednom trenutku naše istorije u kojem se još nije ugasio eho špansko-američkog rata, a naše nesreće u severnoj Africi već su počele da se naziru.

Sa nezavisnošću političkog prava – koje će zadržati ovaj naziv¹¹ sve do njene „podele“ 1984.¹² – debata o njegovim profilima, daleko od relativne, postala je vrlo bitna. U to vreme,¹³ najistaknutija doktrinarna referentna tačka bilo je delo Adolfa Posade (*Adolfo Posada*), čiji su se *Principi političkog prava* (1884), označavajući snažan uticaj krausizma, temeljno posvetili analizi, „Istorija političkog prava“, „Filozofija istorije političkog prava“ i „Umetnost u političkom pravu“ (ili „Teorija i politička praksa“),¹⁴ čime je započeta enciklopedijska vizija jedne nove discipline i zatvaranja puta – prema Rubiju Ljorenteu (*Rubio Llorente*)¹⁵ – „ka transformaciji

---

XIX veku konsultujte Varela Suanzes-Carpegna, J., 1997, Šta se dogodilo sa naukom ustavnog prava u Španiji XIX veka? [¿Qué ocurrió con la ciencia de Derecho Constitucional en la España del siglo XIX?], *Anuario de derecho constitucional y parlamentario*, 9, str. 71–128.

- 10 Alzaga, O., 1979, O mogućem novom pristupu predmetu pod nazivom političko pravo, [En torno a un posible nuevo enfoque de la asignatura denominada Derecho Político], *Revista del Departamento de Derecho Político de la UNED*, 4, str. 7.
- 11 Ovo će biti slučaj u planovima iz 1928. – doneseni kraljevskim dekretom 19. maja iste godine – 1931, 1944. – donesen dekretom od 7. jula te godine, dopuna univerzitetskog zakona 29. jula prethodne godine, 1953. – donesen dekretom od 11. avgusta te godine i, na kraju, eksperimentalni plan iz 1965, takođe donesen dekretom od 13. avgusta iste godine za univerzitete u Valensiji i Sevilji.
- 12 Zapravo, bilo bi dobro znati Kraljevski dekret 1888/84, od 26. septembra, koji je zahvaljujući svom katalogu aneksa materije sproveo „podelu“ naše discipline, što je dalo prostora za ustavno pravo, kome se priključila većina pravnika, i za političku nauku, kojoj je formalno pripalo manje naučnika.
- 13 Vidi Gallego Anabitarte, A., 1988, Predmeti političkog i administrativnog prava. Sudbina španskog javnog prava, [Las asignaturas Derecho Político y Administrativo. El destino del Derecho Público español], *Revista de Administración Pública*, 100–102 i Portero Molina, J. A., 1980, Neki položaji u španskom političkom pravu, 1875–1900, [Algunas cuestiones en el Derecho Político español], *Revista de Estudios Políticos*, 18.
- 14 Vidi Varela Suanzes-Carpegna, J., Političko pravo kod Adolfa Posade, [El derecho político en Adolfo Posada], u: Morodo Leoncio, R. i De Vega Garcia, P. (urednici), 2001, *Estudios de teoría del Estado y Derecho constitucional en honor de Pablo Lucas Verdu*, tom 1, Madrid, Universidad Complutense, str. 555–580.
- 15 Rubio Llorente, F., Preliminarna napomena španskom izdanju, [Nota preliminar a la edición española], u: Stein, E., 1973, *Derecho Político*, Madrid, str. xiv.

akademske discipline u jednu istinsku nauku obogaćenu tematskim i metodološkim jedinstvom“.

Direktna posledica ovog enciklopedizma bila bi progresivna relativizacija pravnih sadržaja u programima, priručnicima i monografijama, koji bi pretvorili studiju aktuelnog ustava – pa čak i španske ustavne istorije – u ne tako izuzetnu. Ovom pravcu pripadaju radovi poput *Kursa političkog prava prema modernoj političkoj filozofiji, Opštoj istoriji Španije i važećem zakonodavstvu* Santamarija de Paredesa (*Santamaria de Paredes*) (Valensija, 1880–81),¹⁶ u kojima je od ukupno više od sedam stotina stranica, španskom ustavnom poretku posvećeno samo stotinu, ili *Traktat o političkom pravu prema principima hrišćanske filozofije i zakona* Enrikea Hila Roblesa (*Enrique Jil Robles*) (Salamanka, 1899–1902), koji je smatran prikladnijim da se analizira semitski problem, feministički fenomen, ideja o zastupanju u Rimu ili pitanje kolonijalizma nego da se posveti komplikovanim pitanjima u Kanovasovom ustavu.¹⁷

Međutim, ideja o političkom pravu više fokusiranom na pozitivno pravo i na pravnu refleksiju počela je napredovati sa nastupanjem prošlog veka. Tako je i sam Posada s vremenom revidirao svoje početne pozicije – kako je Portero Molina (*Portero Molina*) istakao¹⁸ – na način koji je znatno skloniji pravnim naukama. Dokaz za to je četvrto izdanje njegovog *Ugovora o političkom pravu* (Madrid, 1929), u kojem kombinuje jedan tom posvećen državnoj teoriji sa drugim tomom posvećenim komparativnom ustavnom pravu, i njegov rad *Ustavni režim* (Madrid, 1930), koji je u potpunosti posvećen analizi ustavnih pojava, gde su posebna poglavlja posvećena poznavanju ustavnog prava i neustavnosti zakona, gde čak analizira i tadašnji ustav. Razvoj koji je u bilo kom od konkretnih slučajeva imao svoje uspone i padove vodi nas do zaključka, zajedno sa Lopezom Gerom (*Lopez Guerra*),¹⁹ da se istorijski neuspeh u Španiji „odrazio na odsustvo jedne pravno-ustavne discipline slične onoj koja se razvila u francuskom (oko velikih zakona Republike), italijanskom (oko Statuta Albertino) ili nemačkom (oko ustava Carstva i Vajmarske Republike) kontekstu. U ovom smislu, disciplina ustavnog prava je zaostala za drugim pravnim disciplinama kao što su istorija prava ili civilnog prava, gde može legitimno da se govori o „španskoj školi“.

16 Vidi Varela Suanzes-Carpegna, J., Uticajni profesor španskog političkog prava: Vicente Santamaria de Paredes (1853–1924), [Un influyente maestro del derecho político español: Vicente Santamaría de Paredes (1853–1924)], u: Varela Suanzes-Carpegna, J. (urednik), 2015, [Siete maestros del derecho político español], Madrid, CEPC.

17 Ustav od 1876. godine koji nosi ime političara Kanovasa del Kastilja (*Cánovas del Castillo*). (Prim. prev.)

18 Portero Molina, J. A., 1980, „Neka pitanja ...“cit., P. 90.

19 Lopez Guerra, L., *Neke beleške o razvoju ustavne doktrine u Španiji*, [Algunas notas sobre el desarrollo de la doctrina constitucionalista en España], str. 87.

Sa tako malo presedana, proglašenje II Republike predviđalo je važan korak napred – iako to neće biti potpuno definitivno – u proces u kojem naša disciplina postaje sve više pravna, što je u velikoj meri stimulirano neobičnim intenziviranjem međunarodnih kontakata naših pravnika – naročito sa Nemačkom. U ovom procesu vredi naglasiti, barem, značaj radova Ruiza del Kastilja (*Ruiz del Castillo*), Roja (*Royo*), Himeneza de Asue (*Jiménez de Asúa*) i Alkala-Zamora (*Alcalá-Zamora*), peto izdanje *Posadskog ugovora* (Madrid, 1935) koje je pušteno u štampu uz učešće Nikolasa Pereza Serana (*Nicolas Perez Serrano*) i, za kraj, njegov *Ugovor o političkom pravu*, koji je završen između 1936. i 1939. godine, ali nije objavljen do 1976.²⁰ Upravo je Perez Serano onaj koji je u svom radu za zvanje „redovni profesor“²¹ – iako poznat, ostaje neobjavljen sve do njegove smrti²² – definisao političko pravo kao „disciplinu koja je u okviru *pravnog poretk*a i definisana unutar njega, zbog svog odnosa prema sektoru *političkog*; postavljena oko *španskog* režima u kom je potrebno takođe napraviti porređenje sa političkim pravom u *drugim zemljama*“.

Prvi priručnici u doba Frankovog režima na određeni način su se nalazili u istom pravnom smeru poput onog koji je usledio u godinama Republike, iako je to bilo tako zbog logične potrebe da se na koherentan način objasne i opišu političke norme nove države. Takav je bio, između ostalih, slučaj sa radovima kao što su *Politički režim španske države* Ignasija Marija de Lohendija (*Ignacio María de Lojendio*) (Barselona, 1942), *Element političkog prava* Otaka Izage (Barselona, 1952) ili *Uvod u aktuelno političko pravo* Fransiska Havijera Konde (*Francisco Javier Conde*) (Madrid, 1942) posebno osetljiv prema postulatima – među ostalima – Kelsena i Labanda. Međutim, iako nikada neće potpuno nestati – postoje traktati Fernandezza Karvahala *Španski ustav* (Madrid, 1969) i Zafre Valverde (*Zafra Valverde*) *Politički režim Španije* (Pamplona, 1973) i, iz dijametralno suprotstavljenih pretpostavki, onih Horhea de Estebana (*Jorge de Esteban*) i drugih autora *Politički razvoj i Španski ustav* (Barselona, 1973) i Horgea Sole Tura *Uvod u španski politički režim* (Barselona, 1973), sva ova dela su objavljena u poslednjim godinama režima – trend koji će se uskoro

20 Vidi Migel Ruiz C., 2003, Nikolas Perez Serano, prvi profesor španskog ustavnog prava, [Nicolás Pérez Serrano, maestro pionero del Derecho constitucional español], *Empresas políticas*, 2, str. 25–33.

21 Na španskim univerzitetima prelaz iz jednog u drugo profesorsko zvanje zahteva javnu odbranu pred komisijom, sa prezentacijom kompletnog profesionalnog opusa, kao i spiska naučnih radova i radova koji se obično ne objavljuju. (Prim. prev.)

22 Perez Serrano, N., 1984, Studija o konceptu, načinu, izvorima i programima španskog političkog prava u poređenju sa inostranstvom, [Estudio acerca del concepto, método, fuentes y programas del Derecho Político español comparado con el extranjero], *Escritos de Derecho Político* (Vol. I), Madrid, IEAL, str. 13.

pratiti sve manje i manje. Da li zbog dezorijentacije izazvane institucionalnim sistemom izuzetno spore konfiguracije, „nepotpuna i neopredeljena sudbina [koja] nije postigla sistematsku izgradnju“²³, da li zbog frustracije izazvane činjenicom neupotrebljivosti nekih njegovih odredbi, da li zbog ideološkog odbacivanja od strane mnogih naučnika koji nisu prihvatili ideologiju Frankovog režima i njihovog odbijanja da mu daju čak i tu minimalnu legitimnost koja bi omogućila odgovarajući tretman kao prema jednom pravnom ustavnom sistemu,²⁴ a u suštini – zbog nedostatka interesa režima za produbljivanje naučne analize i akademske kritike njegovih normativnih odredbi, činjenica je da je pravno izučavanje aktuelnog političkog režima ubrzo počelo da gubi praktičare.

Na taj način, deo španskog političkog prava počeo je da se usmerava – da još jednom pomenem Rubija Ljorentea²⁵ – ka putu „koji postavlja ideju o politici u prvi plan, zanemarujući proučavanje ustavnih struktura“, dok je drugi deo doktrine, nesposoban da teoretiše o ustavnoj državi koja nije postojala, odlučio da se usmeri ka „teoriji ustava bez države, važećoj za bilo koji tip političke organizacije u kojoj su osnovni elementi ostali nepostavljeni“²⁶; treći deo doktrine zalagao se za izgradnju ustavnog prava, ali na podlozi političkih režima drukčijih od španskog; i čak četvrti deo, koji je možda tražeći prošla vremena koja su bila bolja, okrenuo glavu ka ustavnoj istoriji koja nije bila analizirana. Kao jednostavni tester za uzorak, Studijski plan iz 1944, koji je zadržao netaknutu klasičnu denominaciju političkog prava, bavio se oblikovanjem novog sadržaja discipline, uspostavljanjem unutar nje, zajedno s pravilima „španskog i inostranog političkog prava“, ne samo „teorija političke organizacije“ već čak i „teorija društva“ nejasnih profila i nemogućeg pravnog razvoja.

Paradoksalno, tokom ovih decenija, u kojima su se profesori ustavnog prava posvećeno bavili (skoro) svim osim pravom, španska administrativna doktrina je bila ta koja se najuspešnije uključila u analizu zakonskih normi režima, dajući svoj doprinos „nečemu što je najbliže ’ustavnoj’ akademskoj literaturi; literaturi koja nije prestala da utiče na proces tranzicije u pravnim i doktrinarnim konstrukcijama“.²⁷

23 Fernandez Carvajal, R., 1981, *Mesto...*, cit., P. 380.

24 To je položaj Esteban, J. de 1998, u Anketi o trenutnoj orijentaciji ustavnog prava, [Encuesta sobre la orientación actual del Derecho Constitucional], *Teoría y Realidad Constitucional*, 1, str. 20.

25 Rubio Llorente, F., u Stein, E., 1973, „Preliminarna napomena ...“, str. xviii.

26 Vega García, P. de, 1985, *Ustavne reforme i problematika konstitutivne moći*, [La reforma constitucional y la problemática del poder constituyente], Madrid, Tecnos, str. 24.

27 Lopez Guerra, L., *Neke beleške o razvoju ustavne doktrine u Španiji*, [Algunas notas sobre el desarrollo de la doctrina constitucionalista en España], str. 91.

U svakom slučaju, neophodno je priznati da će nekoliko od pomenutih grana kasnije dati – i bez obzira na našu procenu – svoje plodove koji se mogu ocenjivati. Tako je u pedesetim, šezdesetim i sedamdesetim godinama politička nauka postigla do tada neviđen razvoj, sa takvim kapitalnim radovima kao što su – da imenujemo samo nekoliko – *Studije političkih nauka* Karla Oljera (Madrid, 1955), *Političke sociološke studije* Fransiska Murilja Ferola (*Francisco Murillo Ferrol*) (Madrid, 1963), *Principi političkih nauka* Pabla Lukasa Verdua (*Pablo Lucas Verdu*) (Madrid, 1969),²⁸ *Trenutne pretpostavke političke nauke* Manuela Ramirezza (Madrid, 1972) i *Studije političkih nauka* Huana Feranda Badije (Madrid, 1976)²⁹.

S druge strane, naučna polja državne i ustavne teorije – sa konturama koje se teško definišu – biće obogaćene vrednim doprinosima kao što su Sančeza Aheste – sa njegovim *Predavanjima političkog prava* (Granada, 1943) i *Principima političke teorije* (Madrid, 1966)³⁰ – Lukasa Verdua – prvim sa svojim *Uvodom* (Barselona, 1958), a kasnije sa svojim monumentalnim *Kursom o političkom pravu* (Madrid, 1972)³¹ – i Hifra Erasa, sa *Kursom o ustavnom pravu* (Barselona, 1962), radovi koji su, uprkos njihovom obimu, veoma malo posvećeni proučavanju aktuelnog političkog sistema.

S treće strane, svedoci obećanog razvoja komparativnog ustavnog prava u to doba bili su, iako ne sveobuhvatni, *Komparativno ustavno pravo* Garsije Pelaja (Madrid, 1950)³², *Savremeni politički režimi* Imenesa de Parga i *Kurs komparativnog ustavnog prava* Sančeza Aheste, dela koja se

28 Vidi Murillo de la Cueva i Lerdo de Tejada, C., *Beleške univerzitetske literature i naučni rad profesora Pabla Lukasa Verdua*, [Notas sobre la bibliografía universitaria y la obra científica del profesor Pablo Lucas Verdú], u: Morodo Leoncio, R. i Vega Garcia, P. de (urednici), 2001, *Estudios de teoría del Estado y derecho constitucional en honor de Pablo Lucas Verdú*, tom 1, Madrid, Universidad Complutense, str. 37–64.

29 Vidi Flores Juberias, C. 2007, *Rad Huana Ferranda Badija i njegov značaj u razvoju ustavnog prava i političke nauke u Španiji*, [La obra de Juan Ferrando Badía y su significación en el desarrollo del Derecho Constitucional y de la Ciencia Política en España], *Cuadernos constitucionales de la Cátedra Fadrique Furió Ceriol*, 58–59, str. 15–51.

30 Vidi Garcia-Cuevas Roque, E., 2016, *Život i delo profesora Sančeza Aheste*, [Vida y obra del profesor Sánchez Agesta], Madrid, Dykinson.

31 Vidi Garcia Fernandez, J., 2016, *Pablo Lukas Verdu, jedan pravnik između dve generacije španskog političkog prava*, [Pablo Lucas Verdú, un jurista entre dos generaciones del Derecho político español], *Revista de Estudios Políticos*, 174, str. 225–266.

32 Vidi Jimena Quesada, L., 2009, *Manuel Garcia-Pelayo i pojavljivanje evropskog ius commune*, [Manuel García-Pelayo y la emergencia del ius commune europeo], *Revista de Derecho Político*, 75–76, str. 125–144; i Soriano, G., 2005, *Manuel Garcia-Pelayo u razvoju ustavnog prava XX veka*, [Manuel García-Pelayo en el desarrollo del derecho constitucional del siglo XX], *Cuestiones constitucionales: revista mexicana de derecho constitucional*, 13.

izdaju neprekidno od njihovog prvog pojavljivanja do današnjih dana i postaju klasici.

Kao poslednje, među kultivatorima – čak možda bi trebalo da kažemo, među kreatorima – naše ustavne istorije, ističu se kapitalni doprinosi Sevilje Andresa sa njegovom *Političkom istorijom Španije, 1808–1973* (Madrid, 1973), ponovo Sančeza Aheste – sa *Istorijom španskog ustavnog uređenja, 1808–1936*. i Tomasa Viljaroja sa *Kratkom istorijom* (Barselona, 1976), od kojih su poslednja dva rada izdavana u mnogobrojnim navratima i već su postali nezamenljivi referentni priručnici u studentskim auditorijima.

II. OD KRIZE FRANKOVOG REŽIMA DO USTAVA

IZ 1978. GODINE: NEODLOŽNA PRAVNA REGULATIVA ŠPANSKOG USTAVNOG PRAVA

Kriza Frankovog režima, proces političke tranzicije, usvajanje Ustava iz 1978. i posledična reforma sistema – načina i suštine – univerzitetske nastave iznenadilo je našu doktrinu usred krize identiteta, gde su brzina i radikalnost promena verovatno samo pogoršale situaciju.

Kako je govorio Alzaga,³³ barem tri doktrinarne pozicije bile su glavne u odnosu na predmet i svrhe političkog prava i, stoga, u odnosu između njegovih suštinskih komponenti – političke nauke i ustavnog prava.

Prva pozicija, među čijim braniteljima je vrlo prikladno smestiti Ramireza³⁴, smatra da je ustavno pravo samo još jedna grana političkih nauka. Prihvatajući poznat prikaz Van Dajka³⁵ koji je postavio političko u središte kruga, kome se može pristupiti sa bilo koje tačke od tri stotine i šezdeset stepeni obima koji ga uokvirava, ustavno pravo je smatrano kao još jedna od osnovnih disciplina političkih nauka, hipertrofirano i koncipirano u jednu veliku porodicu znanja. Ovakav stav bi se, s jedne strane, opravdao iskustvom mnogih novih zemalja Trećeg sveta u kojima je ustavnost bila implementirana bez prethodne pripreme, u nadi da svaki institucionalni okvir stvoren na Zapadu može da se ukoreni nezavisno od tla na kojem se posadi. Ovaj stav takođe je proizlazio iz ideje, marksističke matrice, prema kojoj je pravo bilo samo jedna nadstruktura udaljena od

33 Alzaga, O., 1979, „En torno ...“, str. 9 i ss.

34 Ramirez, M., 1967, *Političke nauke u Španiji: problemi, metode i oblasti studiranja*, [La Ciencia Política en España: Problemas, métodos y áreas de estudio], *Revista de Derecho Público*, 67 str. 257.

35 Van Dyke, V., 1962, *Političke nauke. Filozofska analiza*, [Ciencia Política. Un análisis filosófico], Madrid, str. 130.

postojeće društvene realnosti, epifenomen bez autonomije oko kojeg je izgradnja jedne autonomne naučne discipline nemoguća.³⁶

Druga pozicija, radikalno suprotna prethodnoj i izvedena iz tradicionalne nemačke dogme – a konkretno iz bečke škole – zalagala se za ustavno pravo potpuno razdvojeno od političke nauke. Polazeći od radikalne distinkcije Kelsena između ravnina biti (*sein*) i treba biti (*sollen*), politička nauka i ustavno pravo smatraju se ne samo različitim nego čak i nekompatibilnim materijama. Uprkos doprinosu Labanda da svrha institucije može uticati na njenu pravnu konfiguraciju – i, zbog toga, da bi se shvatila, potrebno je analizirati činjenice koje idu dalje od nje – proučavanje celog pojma pravnog znanja, na ovaj način, kompletno je isključeno. Proučavanje prava se odvijalo kao posledica bez ikakvog uticaja sa strane političke realnosti.

Najzad, treća pozicija je bila ona koja je shvatala da obeležje političkog prava savršeno može da se okači na grudi, kao da su političke nauke i ustavno pravo dva lica iste medalje, i iz toga proističe da je između ove dve discipline bilo bliskosti i komplementarnosti. Takva je bila pozicija, između ostalih, Lukasa Verdua³⁷ koji tvrdi:

Da bismo izbegli nastanak defekta jukstapozicije i tematske anarhije koji karakterišu zvanično političko pravo, preferiramo da smatramo materiju političkog prava kao dva glavna sektora: jedan od njih je integrisan od strane političke nauke kao studija fenomena koji se odnose na osnivanje, ciljeve, organizacije i ostvarivanje političke moći u društvu, a drugi sektor pripada ustavnom pravu koje proučava osnovna pravna pravila i institucije koji se odnose na organizaciju i ostvarivanje političke moći, kao i osnovna prava i slobode građana.

Ferando Badija se takođe nalazi na istom kursu,³⁸ koji iako uzima zdravo za gotovo razliku između političke nauke i ustavnog prava, smatra da su se obe discipline ispostavile kao „suštinski komplementarne“, s tim što se prva „bavi političkim režimom“, a druga njenim „formalnim pravnim institucijama“.

Očigledno je da su hitno usvajanje Ustava iz 1978. godine i njegov posledični normativni razvoj stvorili idealne uslove za drugu od ranije navedenih pozicija, te je Španija konačno mogla da vidi rođenje i razvoj jedne istinske ustavne doktrine, čiji cilj je bio da analizira, tumači i predaje

36 Vidi Gonzalez Casanova, J. A., 1968, *Ljudska komunikacija i politička zajednica. Pristup političkom pravu*, [Comunicación humana y comunidad política. Una aproximación al Derecho Político], Madrid,

37 Lucas Verdu, P., 1972, *Kurs političkog prava*, [Curso de Derecho Político], tom I, Madrid, Tecnos, str. 37 i 38.

38 Ferrando Badia, J., 1988, *Studije političkih nauka i ustavne teorije*, [Estudios de Ciencia Política y Teoría Constitucional] (3. izdanje), Madrid, Tecnos, str. 26.

ustav, da predlaže formule za njegov razvoj i pronalazi rešenja za sukobe koji se pojavljuju u procesu njegove primene. Prema rečima Lopeza Guere:³⁹ „Ustav (i njegov naknadni normativni i pravni razvoj) dao je predmet znanja koji definiše i ograničava obim discipline.“

Naravno, ovaj proces prečišćavanja nije bio ni jednostavan ni neposredan. Termin kojem je Ruso naslovio svoj *Društveni ugovor*⁴⁰ s godinama je izazvao pojavljivanje mnogobrojnih studija koje nisu imale drugog zajedničkog imenitelja osim povezanosti – bliske ili daleke – sa političkim, što je dalo prostor za razvoj jedne discipline, enciklopedijske po svom predmetu, metodologiji i neodređenim granicama, do „jednog *totum revolutum* gde je svaki profesor sebe smatrao dužnim da doprinese u onom smeru koji se njemu činio da je najpogodniji za razvoj“⁴¹ i za jedan heterogeni skup znanja u kome pravno nije bilo najviše zastupljeno.⁴²

Prva prepreka za ostvarivanje ove promene proizlazila je iz potrebe da se usvoji metodologija rada vrlo različita od one koja je do tada bila, koja više nije mogla da nastavi sa pokoravanjem kulturnim i heterogenim orijentacijama političkog prava, već da bude u skladu sa zahtevima jedne istinske pravne nauke. Dakle, utvrđivanje pravnog metoda postaje prioritet.

Ali ne samo to: takođe je postala prioritarna i potreba pronalaska konkretne pravne metode, specifično ustavne, koja bi izdvojila našu disciplinu od drugih pravnih disciplina koje su u to vreme bile više ukorenjene i više svesne svog vlastitog identiteta, kao što je građansko pravo, ili od „posebno“ bliskog upravnog prava. U ovom smislu, više puta je naglašena važnost polemike koja se u svoje vreme odvijala između Garsije de Enterija i Lukasa Verdua⁴³ u kojoj, dok je prvi naglašavao metodološko zajedništvo između ustavnog prava i drugih pravnih grana, drugi je tvrdio da postoji posebna pravna metoda ustavnog prava, direktan rezultat specifičnosti ustavnih normi u odnosu na druge norme. Ukratko, cilj je bio da se izbegne da ustavno pravo bude svedeno do jedne isključivo tehničke analize pozitivnog prava, u interes kritičkog i aksiološkog pristupa.

39 Lopez Guerra, L., *Neke beleške o razvoju ustavne doktrine u Španiji*, [Algunas notas sobre el desarrollo de la doctrina constitucionalista en España], str. 92.

40 Vidi Rousseau, J. J., *Društveni ugovor ili principi političkog prava*, [El contrato social o Principios del derecho político], nekoliko izdanja.

41 Alzaga, O., „En torno ...“, str. 8.

42 Vidi, između ostalog, Aja, E., 1987, *Ustavno pravo*, [Derecho constitucional], kod nekoliko autora: *Nastava prava u Španiji*, [La enseñanza del Derecho en España], Madrid, Tecnos.

43 Vidi Lucas Verdu, P., 1982, *Ustavno pravo kao administrativno pravo*, [El Derecho Constitucional como Derecho Administrativo], *Revista de Derecho Político*, 13, str. 7–52 i Garcia de Enterría, E., 1982, *Ustavno pravo kao pravo*, [El Derecho Constitucional como Derecho], *Revista de Derecho Político*, 15, str. 7–20.

Usred odvijanja ovog procesa, ministarska odluka o podeli političkog prava na dva nova područja pod naslovom „Politička nauka i administracija“ i „Ustavno pravo“ označila je tačku bez povratka, blagoslov za jednu autentičnu revoluciju u disciplini i – za mnoge – jednu bolnu odluku. Ova odluka prisilila je profesore iz ovih oblasti da prekinu sa biranjem između jednog ili drugog novog područja, primoravajući ih time na jasnu distinkciju u svojim pristupima i metodama, stavljajući u nelagodan položaj mnoge koji su preferirali da nastave da „sede na dve stolice“, između jednog i drugog trenda.

O ovoj odluci bilo je teško raspravljati. Španski ustav je bio usvojen pre skoro pet godina, čime je okončan dugotrajni period u kojem se ustavno pravo nalazilo između zagrada, primorano da gleda van državnih granica da bi pronašlo predmet izučavanja koji bi opravdao naziv discipline, i doktrina je bila – razumljivo – u potpunoj pravnoj eksploziji. Ne samo što se pojavio, po prvi put u toku nekoliko decenija, novi ustav za proučavanje, vrednovanje i distribuiranje: to je bila – prema rečima Lukasa Verdua i Lukasa Murilja de la Kueve⁴⁴ – „značajna saglasnost između očekivanja društva i ustavnih interesa, između političke stvarnosti i ustavnih normi“ i, dakle, nedvosmislene „volje Ustava“, odnosno, iskrene želje da se novi ustav pretvori u efikasni kanal za rešavanje političkih sukoba.

S obzirom na takvu perspektivu, nije čudno da je ogroman broj profesora političkog prava izabrao nove fakultete ustavnog prava,⁴⁵ napuštajući nedovoljno uspešnu špansku političku nauku, u situaciji lične i materijalne nesigurnosti koja ih je primorala da pređu sa početnog amaterizma na progresivnu profesionalizaciju, što je rezultiralo –uzgred rečeno, ne baš nepoželjnim – distanciranjem od pravnog, čija je neposredna posledica bila jedna politička nauka pretežno usmerena na proučavanje izbornih procesa i političkih aktera.⁴⁶ Ustavno pravo ponudilo je starim

44 Lucas Verdu, P. i Lucas Murillo De La Cueva, P., 1987, *Priručnik političkog prava*, [Manual de Derecho Político], tom I, Madrid, Tecnos, str. 23.

45 Podela između specijalista ustavnog prava i politikologa takođe se materijalizovala na mnogim drugim nivoima. Tako je nekadašnje Špansko udruženje ustavnog prava i političkih nauka u 1993. ustupilo mesto Španskom udruženju političkih i administrativnih nauka (AECPA) i, nakon nekog oklevanja i nekih propalih inicijativa, formirano je Udruženje specijalista za ustavno pravo Španije (ACE) 2000. godine. Nekadašnji Institut za političke studije, koji je preimenovan u Centar za ustavne studije, proširio je svoje ime kako bi postao Centar za političke i ustavne studije, i stvorio je *Revista Española de Derecho Constitucional* da bi se uveli pravni sadržaji u stari časopis *Revista de Estudios Políticos*.

46 Jerez Mir, M., 2016, Trideset godina političkih nauka u Španiji: profesionalizacija, proširenje i prilagođavanje, [Treinta años de Ciencia Política en España: profesionalización, expansión y ajuste], *Revista Española de Ciencia Política*, 40, str. 179–215.

profesorima političkog prava više pogodnih okvira – pravne fakultete, daleko brojnije od onih za političke nauke – bolje mogućnosti promocije i akademske razmene i, uglavnom, jedan uzbudljiv i obećavajući objekat naučnog proučavanja kakav je bio politički i institucionalni sistem koji je počeo da se stvara na i oko tada još uvek novog Ustava iz 1978. godine. Štaviše, već pomenuto stavljanje političkog prava u pravni okvir u godinama neposredno pre njegovog nestanka učinilo je da njegov prelaz u novo ustavno pravo bude, za mnoge, malo više od jednostavne birokratske procedure: identifikacija između političkog prava i ustavnog prava o kojem je Garsija Pelajo već govorio⁴⁷ i, mnogo ranije, Posada, opisujući ga kao „političko pravo modernih država“, ispostavilo se da je trenutno veća nego ikada ranije.

Međutim, varamo se ako smatramo da su razdvajanje dekretom ustavnog prava i političke nauke – usput rečeno, otvoreno podržano doktrinom⁴⁸ – ili kasniji brz razvoj pravnih studija u nekada razgranatim katedrama političkog prava mogli da prekinu polemiku o identitetu i odnosu obe naučne discipline. Odvojeni ili spojeni u nastavnim programima i u dekretima oblasti, problem razgraničavanja jedne od druge discipline zahtevao je rešenje zbog razvoja jedne nove generacije ustavnih pravnik, koja iako nije bila rođena, barem bi odrasla u kontekstu ove diferencijacije i, shodno tome, bila bi sposobnija od svojih prethodnika da ustavnom pravu u isto vreme da i jednu nedvosmislenu pravnu dimenziju i jedan profil koji bi ga razlikovao od drugih bliskih disciplina. Ukratko, ono, što zajedno sa Kruzom Viljalonom,⁴⁹ možemo nazvati „jedno ustavno pravo, ustavno adekvatno“.

47 Garcia Pelajo, M., 1992, *Komparativno ustavno pravo*, [*Derecho Constitucional Comparado*], Madrid, Alianza Editorial, gl. 1.

48 Konkretno, nekadašnje Špansko udruženje političkih nauka i ustavnog prava – odvojeno od individualnih inicijativa – bilo je ono koje je odvelo svu težinu kontroverze do ministarskog dekreta. Za ovo udruženje, održavanje jedinstva područja „političkog prava“ nije imalo razloga da podrazumeva identifikaciju između dve ključne komponente – ustavnog prava i političke nauke – niti da ometa potrebnu specijalizaciju profesora koji su se opredelili za jednu ili drugu nauku. Naprotiv, njegov prekid je bio u suprotnosti sa evolucijom doktrine u poslednjih osam decenija predstavljajući korak unazad „u vreme pre Posade“, koji se pozivao na ustavno pravo pravno formalnog i apstraktnog, suprotno modernoj ideji ustava, koje je pretpostavljalo „isparavanje“ studija državne teorije, čija je pripadnost bilo kojoj od dve nove oblasti bila nezadovoljavajuća. Za široku sintezu takvih argumenata, vidi Sanchez Ferriz, R., 1990, *Nastavni projekat*, [*Proyecto docente*], neobjavljeno, Valencija, str. 69 i ss.

49 Cruz Villalon, C., *Mogućnost i funkcija ustavno adekvatnog ustavnog prava*, [*Posibilidad y cometido de un Derecho Constitucional constitucionalmente adecuado*] u: *Estudios de derecho constitucional y de ciencia política: Homenaje al profesor Rodrigo Fernández Carvajal*, Murcia, Universidad de Murcia, str. 175–184.

III. OD USTAVA IZ 1978. GODINE DO INTEGRACIJE U EVROPI: PREMA USTAVNOM PRAVU „USTAVNO ADEKVATNIM“

Izazovi na koje je špansko ustavno pravo moralo odgovoriti u toku skoro četrdeset godina koliko je prošlo od stupanja na snagu Ustava iz 1978. godine bili su impresivni. Bili bi u svakom slučaju: jedan ustav uvek stvara značajne promene u političkom poretku zemlje, koje za ustavnu doktrinu znače, s jedne strane, potrebe da se izvrši prilagođavanje u svojim parametrima analize, a s druge strane priliku da se otpočne od nule sa zadatkom analiziranja ove nove temeljne norme. Ali u slučaju Španije, 1978. godine promena je bila tako duboka da retko kad pre – možda nikad – nije viđena u političkoj istoriji naše zemlje. Ustav je promenio vrednosti na kojima se zasnivao španski politički režim, njegov sistem izvora prava, njegov svod zakona i sistem garancija, njegov institucionalni model, njegov sistem teritorijalne organizacije, pa čak i njegovo međunarodno prihvatanje, i špansko ustavno pravo – isto ono koje je u to vreme još uvek sumnjalo u svoj pristup i svoju metodologiju – moralo je dati brze, dosledne i korisne odgovore na sva ova pitanja.

Da se objasne u celokupnoj svojoj složenosti kakvi su bili odgovori – pa čak i da se predvide – jeste zadatak sa kojim su se uspešno bavili neki od najboljih umova i pokrovitelja španskog ustavnog prava.⁵⁰ Dakle, naš

50 Dakle, uz pomenuti rad Lopez Guerra i Cruz Villalon odnose se i Perez Royo, J., 1996, Ustavno pravo i formiranje pravnika, [El Derecho Constitucional en la formación del jurista], *Revista Española de Derecho Constitucional*, 46, str. 39–60; Garrarena Morales, A., 1997, Četiri teze i jedan zaključak o ustavnom pravu, [Cuatro tesis y un corolario sobre el Derecho Constitucional], *Revista Española de Derecho Constitucional*, 51, str. 37–64; Porrás Ramírez, J. M., Kratka istorija formiranja i evolucije ustavnog prava, sa posebnim osvrtom na njegov razvoj u Španiji, [Breve historia de la formación y evolución del derecho constitucional, con particular referencia a su desarrollo en España] u: Morodo Leoncio, R., Vega García, P. de (koordinatori), 2001, *Estudios de teoría del Estado y derecho constitucional en honor de Pablo Lucas Verdú*, tom 2, Madrid, Universidad Complutense, str. 1247–1260; Aparicio, Perez, M. A., Neke napomene o sadržaju ustavnog prava u Španiji, [Algunas notas sobre el contenido del Derecho Constitucional en España] u: Castellà i Andreu, J. M. (koordinatori), 2005, *Constitución y el ordenamiento jurídico: 25 años de incidencia de la Constitución española de 1978 en las diferentes disciplinas judiciales*, Barcelona, Atelier, str. 473–484 (takođe u Aparicio Perez, M. A., 2010, *Uloga Ustavnog zakona. Izabrana dela*, [La función del Derecho Constitucional. Selección de obras], Barcelona, Atelier, str. 65–77).

Da bude još interesantnije – zbog svoje relativne spontanosti i kontradiktorne prirode – to su kolektivne refleksije koje je podstakla *Teoría y Realidad Constitucional* kod nekoliko najpoznatijih profesora discipline sa decenijskom razlikom između svake. Konkretno, Aragón Reyes, M., Cabo Martín, C. de, Esteban Alonso, J. de, Garrarena

skromni cilj biće ispunjen prikazivanjem jednog pokušaja koji će predočiti koji su bili noseći stubovi ovog ustavnog prava „ustavno adekvatnog“, razvijenog u našoj zemlji u toku poslednje dve decenije prošlog veka i prve dve sadašnjeg.

Prvi noseći stub našeg ustavnog prava bio je, jeste i sigurno će i dalje biti – iako možda ne sa istim intenzitetom – analiza prakse našeg Ustavnog suda. Formiran samo nekoliko meseci nakon usvajanja Ustava, zahvaljujući Organskom zakonu 2/1979, 3. oktobra, skoro prvi put u istoriji naše zemlje počeo je da funkcioniše jedan organ nedvosmisleno pravni, u službi ustavnog teksta pravno obavezujući i ne samo deklarativno, sa takođe obezbeđenim svodom zakona dalekog dometa, koji je proizveo očekivanja koja su naknadna iskustva samo umnožila. Ovo se sve odvijalo uz podršku visoke tehničke kvalifikacije Suda – da se podsetimo da su Sudom u njegovim ranim godinama predsedavali Manuel Garsija Pelajo i Fransisko Tomas Valijente – zbog njihovih nezavisnih kriterijuma i njihovog odlučnog intervencionizma – do danas broj presuda je veći od 8.000 i skoro je 17.000 naloga izdatih od strane Suda – ali, pre svega, zbog relativne nejasnoće sa kojom su autori Ustava regulisali neka ustavna prava, ostavljajući zakonodavcu dovoljno široke margine za normativizaciju, a Sudu još veći prostor za tumačenje.

Aktivnost komentaranja, kritike, sistematizacije i revizije ustavne sudske prakse – koja očigledno nije ostala ograničena samo na utvrđivanje granica osnovnih prava, ali što je takođe važno, bila je značajna za razjašnjavanje kontroverzi našeg političkog sistema i, više od toga, za definisanje našeg autonomnog modela – ispunila je cele biblioteke.⁵¹ A prema mišljenjima nekih, došla je do ekstrema, koji nije baš bio poželjan, da transformiše sam predmet ustavnog prava, što je pored ustavnog prava počelo da bude značajno i da se prenosi na novousvojeni ustav i na njegovu interpretaciju od strane Ustavnog suda. Za neke autore, ova preterana pažnja na ustavnu sudsku praksu, posebno kada nije bila praćena odgovarajućim

---

Morales, Á., López Guerra, L. i Molas Batllori, I., 1998, Anketa o trenutnoj orijentaciji ustavnog prava, [Encuesta sobre la orientación actual del Derecho constitucional], *Teoría y realidad constitucional*, 1, str. 15–61. i Díez-Picazo, L. M., Fernández Miranda, A., Garrorena Morales, Á., López Guerra, L., 2008, Anketa o trenutnoj orijentaciji ustavnog prava, [Encuesta sobre la orientación actual del Derecho constitucional], *Teoría y realidad constitucional*, 21, str. 18–70.

- 51 Ako se pozovemo na prve studije u ovoj materiji, trebalo bi da citiramo Cascajo Castro, J. L., Gimeno Sendra, V., 1984, *El recurso de amparo*, Madrid, Tecnos; Araujo, O., 1986, *El recurso de amparo*, Palma de Mallorca, Pravni fakultet Palma de Mallorca; Cano Mata, A., 1983, *El recurso de amparo (Doctrina del Tribunal Constitucional)*, Madrid, Editorial Revista de Derecho Privado i *Cuestiones de inconstitucionalidad (Doctrina del Tribunal Constitucional)* 1986, Madrid, Civitas i Garcia Roca, F. J., 1987, *El conflicto entre órganos constitucionales*, Madrid, Tecnos.

kritičkim obrazloženjem, ili je bila svedena samo na kritiku svojih rezolucija, podrazumevala je ozbiljan rizik od pojednostavljenja našeg ustavnog prava. Po rečima, na primer, Pedra de Vega, kritičara ovog pravca:⁵²

Isključivi i ambiciozni pokušaj da se redukuje i koncentriše cela problematika ustavne teorije na ustavno pravo, ono ka čemu to dovodi, zaista je distorzija i napuštanje centralnih pitanja javnog prava, oko kojih su se odvijale velike polemike u prošlosti, i koja, pošto tada nisu definitivno rešena, ostaju nerešena u sadašnjosti.

Zbog toga je od ključnog značaja „da se ne smanjuje aplikativno pravni aspekt ustavnog prava“ već, naprotiv, da se pojačava njegov status kao „pravo ustava“.

Drugi noseći stub našeg ustavnog prava, koji se pojavljuje isto tako rano kao i prvi, a čija se relevantnost nije ni najmanje umanjila tokom decenija koje su protekle od tada, predstavlja rezultat transformacije našeg zastarelog unitarnog modela u toj kvazinedefinisanoj stvarnosti, kojeg, zbog nesposobnosti da ga bolje opišemo, znamo kao „Država autonomija“. Jedna evolucija je takođe omogućena Ustavom iz 1978, čiji su prvi opipljivi koraci preduzeti sa organskim zakonima 3 i 4/1979, oba od 18. decembra, kojima su odobreni statusi autonomije Baskije i Katalonije, ali koji su čak i pre pomenutih datuma počeli da generišu ogromnu količinu akademske literature.

Prepoznatljiva nepreciznost kojom je član VIII Ustava pristupio teritorijalnom pitanju, ostavljajući otvorenim nekoliko načina za formiranje autonomnih zajednica, pa čak i praveći ustavno prihvatljive institucionalne sisteme i različite maksimalne kompetencije svake autonomije, prinudila je špansku ustavnu doktrinu da se trudi da napravi red i smisao tamo gde su autori Ustava ostali uzdržani. Ovo je proizvelo bezbroj kriterijuma koji su se prvo okrenuli prema prilaznim putevima ka autonomiji, a zatim prema institucionalnom modelu definisanom u sukcesivnim statutima i, po njima, počeli su da proizvode sukob sa državom, što je postalo jedan od najvažnijih karakterističnih elementa našeg ustavnog sistema, kao i analiza našeg složenog sistema distribucije kompetencija.⁵³ Sve ovo postepeno se materijalizovalo, ne samo kao jedan ogroman doktrinarni korpus

52 Vega, P. de, 1998, Tranzicija pravnog pozitivizma u pravni pozitivizam u ustavnom pravu, [El tránsito del positivismo jurídico al positivismo jurisprudencial en el Derecho Constitucional], *Teoría y realidad constitucional*, 1, str. 85–86.

53 Primer koji ilustruje koliko je interesovanje za španske doktrine u vezi s ovim pitanjem bila bi sukcesivna pojava na našoj izdavačkoj sceni čitave plejade časopisa koji se specijaliziraju za ovo pitanje, uključujući *Revista Valenciana d'Estudis Autònoms* (1985), *Autonomies. Revista Catalana de Dret Públic* (1985), *Corts. Anuario de Derecho Parlamentario* (1995), *Asamblea. Revista Parlamentaria de la Asamblea de Madrid* (1999) i *Revista d'estudis autònoms i federals* (2005). Fenomen, zaključuje se,

nego čak kao jedna nova disciplina – ili poddisciplina, bolje rečeno – koju smo nazvali „ustavno pravo autonomija“.

U isto vreme, usvajanje statuta autonomije i implementacija normativnih autonomnih sistema radikalno su transformisali naš sistem pravnih izvora. Pravo je svakako aktualizovano neposrednim stupanjem na snagu Ustava – posvećeno da obezbedi normativnu snagu i garanciju Ustava, ono je uvelo inovativne kategorije izvora kao što su organičeni zakoni, okvirni zakoni, zakoni o usklađivanju i sami statuti autonomije – i, ako je uopšte to moguće, sve je postalo još komplikovanije sa pridruživanjem Španije Evropskim zajednicama. To je značilo umnožavanje centara tvoraca pravnih normi i vrsta normi koje su na snazi u našem pravnom sistemu, a time i uslozljavanje odnosa između onih kojima je bilo potrebno neodložno razjašnjenje. Studije posvećene novom španskom sistemu pravnih izvora dobile su poseban značaj tokom osamdesetih godina prošlog veka,⁵⁴ stavljajući u privilegovanu poziciju pitanje koje je do tada bilo zaboravljeno duže vreme. U odnosu na ovo, kapitalne doprinose dali su Javier Perez Rojo (*Javier Perez Royo*), Ignacio de Oto (*Ignacio de Otto*) ili Balager Callejon (*Balaguer Callejon*),⁵⁵ ako se zadržimo isključivo na najranijim privrženicama ovog glavnog aspekta naše discipline.

Ovaj neodložni zadatak razjašnjenja našeg sistema izvora efikasno je doprineo pravilnom razjašnjenju ustavnog metoda, dovodeći do promene paradigme u ustavnoj doktrini koja je podrazumevala postepeno napuštanje istorijskih, filozofskih, socioloških i političkih tendencija iz ne tako dalekih vremena u korist čisto pravnog pristupa, jedinog prihvatljivog za svrhu koja se sprovodila. I to je prema rečima Lopeza Gere (*Lopez Guerra*):⁵⁶

Zbog svoje prirode, jedno doktrinarno rešenje i interpretacija sistema izvora prava je da mora da pokaže rigoroznu unutrašnju konzistentnost u pogledu ukupne definicije strukture tog sistema i odnosa između različitih vrsta i nivoa standarda. U tom smislu, razmatranja izvedena ne samo na osnovu logike već i obraćanja pažnje na princip pravne sigurnosti i sigurnosti prava postala su neodložna u svakom

---

jeste to da osim u ovim časopisima, koji su posvećeni pitanjima autonomije, u časopisima opšteg karaktera isto tako se posvećuje pažnja istim ovim pitanjima.

- 54 Čak i ranije: pogledajte tri monumentalna toma *Ustav i ustavni izvori*, [*La Constitución y las fuentes del Derecho*], 1979, Madrid, Dirección General de lo Contencioso del Estado.
- 55 Perez Royo, J., 1984, *Izvori prava*, [*Las fuentes del Derecho*], Madrid, Tecnos; De Otto, I., 1988, *Ustavno pravo. Sistem izvora*, [*Derecho Constitucional. Sistema de fuentes*], Barcelona, Ariel; Balaguer Callejon, F., 1991, *Pravni izvori* [*Fuentes del Derecho (Vol. I: Principios del Ordenamiento constitucional; Vol. II: Ordenamiento general del Estado y ordenamientos autonómico)*], Madrid, Tecnos.
- 56 Lopez Guerra, L., *Neke beleške o razvoju ustavne doktrine u Španiji*, [*Algunas notas sobre el desarrollo de la doctrina constitucionalista en España*], str. 91.

doktrinarnom izlaganju, jer je njegov cilj formalna konfiguracija sistema, kao osnovno polazište za određivanje primjenjivih pravila za rešavanje konkretnih slučajeva i sukoba.

Rezultat ovog novog normativnog pristupa španske ustavne doktrine bilo je uvođenje koncepta „koji potiče od francuske doktrine „ustavni blok“, termin koji se srećom odnosio na skup ustavnih pravila i organskih zakona u kojima su ostale razgraničene nadležnosti države i autonomnih zajednica, a koje su zajedno postale kanon ustavnosti niže rangiranih normi.⁵⁷

Integracija Španije u Evropske zajednice 1. januara 1986. proizvela je, u vreme kada nisu bila ni približno rešena prethodna tri, nov i snažan front sa kojim je špansko ustavno pravo moralo da se nosi. Zapravo, izazov je bio trostruki.

S jedne strane, neophodno je bilo jasno staviti do znanja da je pravo Zajednice – sada, pravo Evropske unije – bilo, ako ne nominalno, onda bar materijalno, ustavno pravo i stoga su njegovo izučavanje i nastava na španskim univerzitetima odgovarali ustavnim pravnicima sa istim ili većim legitimitetom kao i profesorima javnog međunarodnog prava ili upravnog prava.⁵⁸ Isticana je potreba, već od tog trenutka, za nečim što je samo kroz vreme – i dogovore – postalo definitivno jasno: da se proces evropske izgradnje neće zasnivati na jednostavnom partnerstvu između država, nego da poziva ka generisanju, i zapravo generiše neke profile veoma bliske onima koje je ustavno pravo – opterećeno državnim institucijama i njihovim procesima donošenja odluka, kao i pravima i njihovim garancijama – naviklo da analizira; i da će ovaj proces biti sproveden bez smanjenja moći država, glavnih aktera u procesu evropske izgradnje, dok posledice oko irelevantnosti državnog ustavnog prava nisu mogle da se predvide.⁵⁹

Drugi izazov bio je u tome da se razume i objasni promenljiva fizionomija evropskih institucija, a sa njima i njihova dinamika odlučivanja i

57 Prvo je u tom pogledu bilo delo Favoreua, L., Rubio Llorente, F., 1991, *Blok ustavnosti*, [El bloque de la constitucionalidad], Madrid, Civitas.

58 Alvarez, G., 2011, Nastava o pravu Evropske unije u Španiji, [La enseñanza del Derecho de la Unión Europea en España], *Academia. Revista sobre enseñanza del Derecho*, 17, str. 11–50. Takođe, Alonso, R., Perez Tremps, P., Diez-Hochleitner, J., 2008, „Bolonia“ i učenje prava zajednice, [„Bolonia“ y la enseñanza del derecho comunitario], *Civitas. Revista española de derecho europeo*, 25, str. 5–7.

59 Lopez Basaguren, A., Rekvijem za Ustav? Ustavni poredak u integraciji, [¿Réquiem por la Constitución? El ordenamiento constitucional en la integración comunitaria] u Morodo Leoncio, R. i Vega Garcia, P. de (urednici), 2001, *Studije teorije države i ustavnog prava u čast Pabla Lukasa Verdua* [Estudios de teoría del Estado y derecho constitucional en honor de Pablo Lucas Verdú], tom 4. Universidad Complutense Madrid, str. 2403–2424.

njihov složeni sistem pravnih izvora, toliko različit u terminologiji i izvorima koje smo upravo uveli kod nas. To je zadatak koji je još teže predstaviti kada govorimo o naučnoj zajednici za koju je pravo zajednice doskoro bila neka daleka egzotičnost i uglavnom strano njenom naučnom interesu, a priprema novih generacija koje su diplomirale na našim pravnim fakultetima praktično nisu postojale.

Treći izazov sastojao se baš od shvatanja složenog odnosa koji se stvarao između prava Zajednice, države i autonomije, u vreme kada je ovo prvo tek zakoračilo u svoju najkonfuzniju deceniju – Jedinstveni evropski akt, Mاستriht, Amsterdam ...–, drugo nije bilo starije od deset godina, a treće se još formiralo. Zadatak koji se morao baviti ne samo onima koji su bili zabrinuti za izgradnju naše autonomne države – pogledajmo doprinose Pereza Trempsa (*Perez Tremps*) ili Pereza Kalva (*Perez Calvo*)⁶⁰ – ili za naš sistem pravnih izvora, ali i onima koji su se bavili sistemom zaštite osnovnih prava, i onima za koje je uključivanje Španije u Evropsku zajednicu, što je kao posledica dovelo do ratifikacije Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i proširenje nadležnosti Evropskog suda za ljudska prava u našoj zemlji, predstavljalo značajne promene.

IV. ŠPANSKA DEMOKRATIJA U FOKUSU:

TRENTNI PRAVCI ŠPANSKOG USTAVNOG PRAVA

Ako su početak rada Ustavnog suda, početak regionalizacije naše zemlje i integracija Španije u Evropske zajednice ključne prekretnice u evoluciji španskog ustavnog prava u poslednje dve decenije XX veka, u prve dve decenije ovog veka postepeno su se pojavljivali drugi centri interesa, kao rezultat potpune konsolidacije španske demokratije – materijalizujući njeno pretvaranje u jednu socijalnu i demokratsku pravnu državu, u jedan autonomni sistem i u jednog pouzdanog partnera u procesu izgradnje Evrope – i postepenog pojavljivanja onih problema koji su karakteristični za sve napredne demokratije. Pri tome, bez toga da prethodna pitanja potpuno izgube svoju virtuelnost.

Među ovim novim izazovima postoji jedan čiji značaj nije prestao da raste, a to je nezaustavljiv prodor u naše živote novih informacionih i komunikacionih tehnologija (IKT).⁶¹

60 Perez Tremps, P., 1994, *Španski ustav i Evropska zajednica*, [*Constitución española y Comunidad Europea*], Madrid, Civitas; Perez Calvo, A., 1993, *Autonomna država i Evropska zajednica*, [*Estado Autnómico y Comunidad Europea*], Madrid, Tecnos.

61 Vidi sve refleksije Sančeza Barilaoa: Sanchez Barrilao, J. F., 2016, *Ustavno pravo pre ere Ultrona: informatika i veštačka inteligencija kao ustavni objekt*, [*El Derecho con-*

Njihova sve šira upotreba od strane javnih administracija – od snaga i tela državne bezbednosti do uvek budne poreske agencije – obezbeđuje im takav kapacitet kontrole kakav čak ni one najgore gvozdene diktature u prošlosti nisu ni sanjale da ikada mogu imati u svojim rukama, tako da je zadatak ustavnog prava bio da doprinese ograničenju njihove upotrebe i da očuva suštinsko jezgro prava građana; dok u isto vreme artikuliše potrebna sredstva da bi administracija delovala transparentno kada su ove informacije u pitanju i delila sa građanima one informacije koje po svojoj prirodi ne bi trebalo da pripadaju isključivo državnim organima.⁶²

Rasprostranjenost upotrebe novih tehnologija među medijima obezbedila je tradicionalnim medijima brzinu bez presedana, pri tome je dozvolila uvođenje u komunikativni proces bezbroj novih igrača koji su radikalno transformisali informacioni pejzaž, čime su dodelili ustavnom pravu zadatak da uvede nove obrasce ponašanja i da očuva prava koja su vezana za reputaciju, za tajnost komunikacije, za privatnost i za privatne fotografije, između ostalog. Pored toga, paralelno sa ovim, pristup novim tehnologijama od strane samih građana, koji sada mogu da slikaju bilo koji trenutak i okolnost i to distribuiraju za nekoliko sekundi ili istom brzinom integrišu svoje stavove u komunikativni proces – tviteraši, blogeri, jutjuberi... – digli su u vazduh tradicionalnu razliku između proizvođača i potrošača informacije, forsirajući novi pristup ka slobodi štampe koji postoji kao rezultat ustavne doktrine prošlog veka.

Poslednja je činjenica da su nove tehnologije otvorile do sada neviđene kanale za političko učešće, što nije bilo prihvaćeno sa istim entuzijazmom od strane svih tradicionalnih političkih institucija niti je bilo iskorišćeno u potpunom kapacitetu. Razmatrajući ovo pitanje, transformacija koja je nastala inkorporacijom ovih novih kanala učešća u špansku demokratiju, ustavna doktrina je dala izuzetne refleksije u poslednjih nekoliko godina.⁶³

---

stitucional ante la era de Ultrón: la informática y la inteligencia artificial como objeto constitucional], *Estudios de Deusto*, 64/2, str. 225–258.

62 U ogromnom delu literature proizvedene državnim zakonom za transparentnost i autonomnim zakonima o ovoj materiji, kao rezultat bliske saradnje sa administracijom i profesorima finansijskog prava, vidi: Guichot Rejna, E. (urednik), 2014, *Transparentnost, pristup javnim informacijama i dobra vlada: studija Zakona 19/2013, od 9 decembra*, [Transparencia, Acceso a la Información Pública y Buen Gobierno: estudio de la Ley 19/2013, de 9 de diciembre], Madrid, Tecnos; Garcia Macho, R. J. (koordinator), 2014, *Regulativa i ekonomska transparentnost u javnom i privatnom pravu*, [Ordenación y transparencia económica en el Derecho público y privado], Madrid, Marcial Pons; ili Rodriguez-Arana Munoz, J., Vivancos Comes, M., Ahedo Ruiz, J. (koordinatori), 2016, *Demokratski kvalitet, transparentnost i integritet*, [Calidad democrática, transparencia e integridad], Thomson Reuters Aranzadi, Cizur Menor.

63 U odnosu na prvo, vidi: Corredoira i Alfonso, L. i Cotino Hueso, L. (dir.), 2013, *Sloboda izražavanja i informacija na internetu: pretnje i zaštita ličnih prava*, [Libertad de expresión e información en Internet: amenazas y protección de los derechos personales],

Drugi fokus interesa, možda kasniji i stidljiviji u svom pojavljivanju, jeste onaj koji upućuje na ono što se naziva „nova prava“. Nekoliko decenija od stupanja na snagu španskog ustava ili, bolje rečeno, brze promene koje je osetilo naše društvo od tog momenta, zajedno sa sve većim efektom imitacije, zahvaljujući kome prava dodeljena građanima jedne zemlje automatski postaju predmet zahteva u susednoj zemlji, doveli su poslednjih nekoliko godina do zahteva za novim setom prava, šireg i dubljeg nego što je prvobitno iznesen u tekstu iz 1978.

Oblasti u kojima se postavlja ovaj zahtev su raznovrsne, ali barem dve zaslužuju da budu istaknute. Prva je ona koja se zalaže za dublje praktične rezultate principa jednakosti sadržane u članu 14. Ustava, a posebno za obavezu da „promoviše uslove da sloboda i jednakost pojedinaca i grupa kojoj pripadaju budu stvarni i efikasni“ što se nameće državnim organima iz člana 9.2, od kojeg je izveden niz standarda koji promovišu „efikasnu“ jednakost između muškaraca i žena kao osnov politike jednakosti polova koja je trenutno na snazi, ili oni koji uz saglasnost našeg ustavnog suda dozvoljavaju istopolne brakove.

Proučavanje ovih zakonskih mera i narednih javnih politika – i u isto vreme, zahtev za njihovu nasušnu potrebu – dovelo je do nove linije istraživanja u oblastima rodne jednakosti i politike ravnopravnosti, jedna doktrinarna briga koja je bila bez presedana u prethodnim fazama evolucije španskog ustavnog prava, koja je bez sumnje doživela značajan porast u poslednje dve decenije. Dokaz ovoga je stvaranje „feminističke mreže ustavnog prava“ 2004. godine, koja trenutno okuplja pedeset profesora discipline, ujedinjenih jednim osnovnim zadatkom, a to je uvođenje rodnih pitanja u centar akademske rasprave, kako bi se na taj način izvršio uticaj na trenutnu i buduću orijentaciju španskog ustavnog prava. I, naravno, značajan tok istraživanja, stvorenih od strane i oko ove mreže, na poseban način su posvećeni zahtevu usvajanja „rodne perspektive“ u pravnom obrazovanju i u pristupu pravno-političkim problemima, kao i jačanju uloge žena u španskom političkom životu.⁶⁴

Madrid, CEPC i Cotino Hueso, L. (koordinator), 2011, *Sloboda izražavanja i informisanja na internetu i na društvenim mrežama: vežbe, pretnje i garancije*, [*Libertades de expresión e información en Internet y las redes sociales: ejercicio, amenazas y garantías*], Valencia, Universidad de Valencia, a u vezi s drugim, vidi: Cotino Bone, L. (koordinator), 2007, *Demokratija, učešće i glasanje kroz nove tehnologije*, [*Democracia, participación y voto a través de las nuevas tecnologías*], Granada, Comares i Cotino Hueso, L., Sahuquillo Orozco, J. L. i Corredoira i Alfonso, L. (urednici), 2015, *Paradigma otvorene vlade: izazovi i mogućnosti za učešće, transparentnost i saradnju*, [*El paradigma del gobierno abierto: retos y oportunidades de la participación, transparencia y colaboración*], Madrid, Universidad Complutense.

64 Vidi Freixes Sanjuan, T., Sevilla Merino, J. (koordinatori), 2005, *Pol, Ustav i statuti autonomije*, [*Género, Constitución y Estatutos de Autonomía*], Madrid, INAP, i grupa

S druge strane, postoje naponi da se u zakone koje su efikasno primjenljivi i delotvorni dodaju „socijalna prava“ – od radnih do stambenih⁶⁵ – kroz promovisanje javnih politika koje ih pretpostavljaju kao takve; stav koji polazi od pretpostavke da je model „socijalne države“ predviđen u našem ustavu proizašao u jedan određen model „države blagostanja“, čiji je bankrot bio neprihvatljiv čak i usred galopirajuće ekonomske krize.⁶⁶ Pored toga, sama normativna pravila koja regulišu prava takođe su objekat razmatranja, posebno nakon što su najnovije generacije autonomnih statuta odlučile da posreduju u tome tako što su uneli u članove svojih statuta ambicioznija prava od onih koje sadrži sam ustav.

Broj zagovornika ove nove – po sadržaju, ali očigledno ne i po svojoj prirodi – linije istraživanja udvostručio se tokom godina ekonomske krize i budžetskih ograničenja, stvarajući ogromnu količinu akademske literature posvećene neophodnom zahtevu za socijalna prava,⁶⁷ od kojih bi se gotovo odmah prešlo na potrebu da se prodube prava političke participacije, spajajući iskustva drugih evropskih i latinoameričkih ustavnih sistema radi poboljšanja reprezentativnosti naših institucija i da građane, koji su u to vreme preživljavali svoje najgore trenutke, identifikuje sa njima.⁶⁸

autora, 2014, *Jednakost i demokratija: rod kao kategorija pravne analize (Studije u počast profesorki Juliji Sevilli)*, [Igualdad y democracia: el género como categoría de análisis jurídico (Estudios en homenaje a la profesora Julia Sevilla)], Valencia, Corts Valencianes; a što se tiče drugog: Sevilla Merino, J., 2006, *Žene parlamentarci u ustavnom zakonodavstvu*, [Las mujeres parlamentarias en la legislatura constituyente], Madrid, Cortes Generales y Ministerio de la Presidencia i Ventura Franch, A., Romani Sancho, L., 2014, *Pravo žena na učešće u politici*, [El Derecho a la participación política de las mujeres], Valencia, Tirant Lo Blanch.

- 65 Trend za koji je dobar primer nedavna knjige Ruiperez Alamillo, J., 2017, *Potrebna da se ustavno postave kao „fundamentalna“ neka prava koja se tiču dostojanstva osobe. Pravo na pristojan dom*, [La necesidad de constitucionalizar como ‘fundamentales’ algunos derechos atinentes a la dignidad de la persona. El derecho a una vivienda digna], Andavira.
- 66 Vidi Matia Portilla, J., 2012, *Teritorijalni pluralitet, nova prava i garancije*, [Pluralidad territorial, nuevos derechos y garantías], Granada, Comares.
- 67 Vidi u tom smislu, između ostalih, Javier Vieytez, E., 2008 (koordinator), *Ljudska prava i različitosti: novi izazovi za pluralna društva*, [Derechos humanos y diversidad: nuevos desafíos para las sociedades plurales], Alberdania; ili Gavara de Cara, J. C., 2010, *Cilj dimenzija socijalnih prava*, [La dimensión objetiva de los derechos sociales], Barcelona, JMB, ili Garcia-Atance, M. V., 2013, *Ekonomska i socijalna prava građana*, [Derechos económicos y sociales de los ciudadanos], Madrid, Sans i Torres.
- 68 Vidi, između ostalog, Ruiperez Alamillo, J., 2005, *Demokratska ustavnost u vremenu globalizacije: rusooovske refleksije u odbrani demokratske i socijalne ustavne države*, [El constitucionalismo democrático en los tiempos de la globalización: reflexiones rousseauianas en defensa del estado constitucional democrático y social], UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, Mexico, D. F.; Matia Portilla, F. J. (koordinator), 2011, *Višestruko državljanstvo, nova prava i demokratsko učešće*, [Pluralidad de ciudadanía,

Najzad, nemoguće je poreći da je u poslednjih nekoliko godina porasla zabrinutost ustavne doktrine u vezi s tim kako zadovoljiti obnovu našeg ustavnog okvira. Kako je Ustav otkrivao svoje nedostatke, a javna potražnja za autentičnijom demokratijom imala sve više pristalica, tako se povećavao i broj zadataka oko onih aspekata našeg postojećeg ustavnog okvira koji su zahtevali obnovu, a da lenjost javne vlasti – koja je u toku poslednje četiri duge decenije jedva odlučila da je neophodno da se preprave samo dva kratka člana našeg ustava – ni najmanje nije obeshrabrila ovaj zahtev.⁶⁹

Prva od ovih refleksija, bez sumnje, jeste ona koja proističe iz nezadovoljavajućeg ustavnog uređenja Senata, koja je počela da generiše „reke mastila“ skoro od trenutka kada je Ustav stupio na snagu; ali koja se isto tako osvrnula na konfigurisanje „države autonomija“ sa svojom teškom hiperbirokratizacijom, funkcionalnim dupliranjem, povećanjem javne potrošnje i međuinstitucionalnim sukobima. Ali ono što stvarno izdvaja najnovije diskusije u odnosu na postojeće u prethodnoj deceniji jeste pojava pristalica koji smatraju da u važeći ustav ne treba da se uvedu konkretne reforme, koje su se tokom vremena pokazale kao neophodne, već da treba potpuno da se napusti ustavni okvir iskovan u godinama tranzicije i da se otvori nov ustavni proces koji bi bio odvojen od obaveza koje su ustoličile taj tekst. Ova pozicija u to vreme bila je u manjini kako među španskim specijalistima za ustavno pravo tako i među institucijama koje su bile pozvane da to omoguće, ali u svakom slučaju je znatno proširila tradicionalne granice debate.⁷⁰

---

nuevos derechos y participación democrática], Madrid, CEPC ili Ruiz-Rico Ruiz, C. (koordinator), 2014, *Političko učešće i socijalna prava u XXI veku*, Saragosa, Fondacija Manuel Gimenez Abad.

- 69 Primeri za to bili bi uzastopni kolektivni radovi koordinisani od strane Balaguer Callejon, M. L., 2004, *XXV godišnjica Ustava Španije: predlozi za reformu*, [XXV Aniversario de la Constitución Española: propuestas de reformas], Málaga, Centro de Ediciones de la Diputación de Málaga; Solozabal Echavarría, J. J., 2014, *Federalna reforma: Španija i njenih sedam ogledala*, [La reforma federal: España y sus siete espejos], Biblioteca Nueva, Madrid; Freikes Sanjuan, T., Gavara de Cara, J. C., 2016, *Ponovo osmišljavanje Ustava: ideje za reformu Ustava iz 1978: reforme i dijaloške komunikacije*, [Repensar la Constitución: ideas para una reforma de la Constitución de 1978: reforma y comunicación dialógica], Madrid, Boletín Oficial del Estado i Alvarez Conde, E. i Alvarez Torres, O. M., 2017, *Razmišljanja i predlozi za reformu Ustava Španije*, [Reflexiones y propuestas sobre la reforma de la Constitución Española], Granada, Comares i Alzaga, O., 2011, *Od osnivačkog konsenzusa do konstantnog sukoba*, [Del consenso constituyente al conflicto permanente], Madrid, Editorial Trotta.
- 70 Shvatajući da je to položaj mnogih partnera saradnika u zajedničkom radu pod koordinacijom Garcia Herrera, M. A., Asensi Sabater, J., Balaguer Callejon, F., 2016, *Kritička ustavnost. Liber amicorum Carlos de Cabo Martín*, [Constitucionalismo crítico. Liber amicorum Carlos de Cabo Martín], Valencia, Tirant lo Blanch, a naročito

Možda na pola puta između jedne pozicije – one koja bi se zadovoljila tehničkom reformom, u globalu modernizacijom – i druge – one koja je želela da sasvim raskrsti sa prošlošću i da uspostavi jednu novu institucionalizaciju – sve veća je grupa onih koji su u toku secesionističkog sukoba u Kataloniji počeli da shvataju neizbežnost ustavne reforme koja bi se bavila položajem ove teritorije, a možda i drugih, u španskom ustavnom okviru. Ili čak potrebom da se ovo preduzme da bi se pronašla formula koja bi istovremeno zadovoljavala želje većine Katalonaca da ostanu u sastavu Španije, sa pretenzijom da se to uradi na poseban način koji je takođe poželjan za mnoge u toj autonomnoj zajednici – bez stvaranja time povlastica neprihvatljivih za ostale Špance.⁷¹ Jedno autentično uokviravanje kruga sigurno će dati bogat materijal za razmišljanje budućim generacijama specijalista ustavnog prava.

ZAKLJUČCI

Uprkos tome što je Španija jedna od prvih zemalja u svetu koja je krenula putem ustavnosti, i jedna od zemalja koja je imala najviše ustava tokom svoje istorije – dve su krajnosti koje svakako zaslužuju vrlo različito ocenjivanje – činjenica je da je ustavnom pravu u Španiji bilo potrebno previše vremena da stekne one profile koji ga razlikuju od drugih grana pravnih nauka za razliku od drugih evropskih zemalja. Nedostatak ustavnog osećanja kada je bio ustav, a ustava kada je bilo ustavno raspoloženje, tokom previše decenija, pretvorili su ustavno pravo u disciplinu magmatske konzistencije, nepreciznih granica i različitih boja, lišene čak i svog imena. Jedna situacija

profesora Cabo, A. de, Criado, M., Guillen, E., Gutierrez, I., Camison, A., Viciano, R., Martinez, R. i svakako sam Carlos de Cabo.

- 71 Primeri ovoga bili bi, između ostalih, refleksije Solozabal Echavarria, J. J., 2004, *Nacija i ustav: suverenosti i autonomija u španskom političkom obliku*, [Nación y constitución: soberanía y autonomía en la forma política española], Madrid, Biblioteca Nueva; Flores Juberias, C., *Autonomija Katalonije: Beskonačna potraga za mestom u pluralističkoj Španiji*, [The Autonomy of Catalonia: the unending search for a place within pluralist Spain] u: Ghai, Y., Woodman, S. (urednici), 2013, *Practising Self-Government: A Comparative Study of Autonomous Regions*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 228–257; Tornos Mas, J., 2015, *Od Škotske do Katalonije. Referendum i ustavna reforma*, [De Escocia a Cataluña. Referéndum y reforma constitucional], Madrid, Iustel; Lopez Basaguren, A., 2016, *Kriza autonomnog sistema i zahtevi secesije: da li je federalni sistem alternativa?*, [Crisis del sistema autonómico y demandas de secesión: ¿es el sistema federal la alternativa?], *Teoría y derecho: revista de pensamiento jurídico*, 19, str. 46–61 i sadržaj vredne monografije iz 2016, *Katalonsko pitanje*, [La cuestión catalana], *Teoría y Realidad Constitucional*, 37. I iako nije specijalista za ustavno pravo, već (veoma čuveni) specijalista za administrativno pravo, isto i delo Muñoz Machado, S., 2015, *Ustavne reforme i Katalonija*, [La reforma constitucional y Cataluña], Madrid, Círculo Cívico de Opinión.

koja se počela odlučno menjati jedino kada se „ta suštinska saglasnost između očekivanja društva i ustavnih interesa, između političke realnosti i ustavnih normi“, rečju „volja ustava“, o kojoj su govorili Lukas Verdu i Lukas Muriljo, pretvorila u patent i postala nepovratna.

U poslednje četiri decenije evropska integracija Španije je veoma snažno doprinela evropeizaciji naše ustavne doktrine, čiji su članovi prestali da „upijaju“ francusku, italijansku i nemačku doktrinu i koji su na istom nivou sa svojim kolegama iz ovih zemalja; porastu broja državnih i privatnih univerziteta – sa retkim izuzecima, gde postoje pravni fakulteti – duplirali su broj specijalista – i pre svega specijalistkinja – ustavnog prava, dajući time svoj doprinos formiranju jedne discipline mnogo raznovrsnije u dogmatskim interesima i ideološkim orijentacijama; uvođenju jednog složenog i zahtevnog sistema kontrole kvaliteta, projektovanog istovremeno i na institucije, i na nastavne programe i na profesore, uprkos njegovim nedostacima i kontroverzama oko njegove implementacije, cilj mu je bilo podizanje nivoa kvaliteta onih koje se bave kako predavanjem tako i istraživanjem; i reformom sistema pristupa do nastavnih tela preko uvođenja sistema akreditacije, ponekad nepravedno kritikovanog zbog anonimnosti i sklonosti ka čisto kvantitativnom ocenjivanju, izbrisala je tradicionalne hijerarhije i dovela je do erozije moći stare „škole“ da stvori jednu novu i demokratsku akademsku zajednicu.

Naravno, to ne znači da su svi događaji poslednjih nekoliko decenija bili pozitivni. Netaknuta tačka ostaje tradicionalna endogamija španskog univerziteta, zabrinjavajuće je njeno ubrzano starenje, i podiže primedbe koje se temelje na sklonosti ka izolaciji unutar uske margine pravnog, nespojivog sa jednim svetom u kome je pravo sve više povezano sa drugim realnostima. Ali barem se može potvrditi da je, iako dugo nakon ustavnosti, ustavno pravo završilo svoj dolazak u Španiju.

LITERATURA

1. Aja, E., 1987, *Ustavno pravo*, [*Derecho constitucional*], kod nekoliko autora: *Nastava prava u Španiji*, [*La enseñanza del Derecho en España*], Madrid, Tecnos.
2. Alonso, R., Perez Tremps, P., Diez-Hochleitner, J., 2008, „Bolonja“ i učenje prava zajednice, [„Bolonja“ y la enseñanza del derecho comunitario], *Civitas. Revista española de derecho europeo*, 25.
3. Alvarez Conde, E., Alvarez Torres, O. M., 2017, *Razmišljanja i predlozi za reformu Ustava Španije*, [*Reflexiones y propuestas sobre la reforma de la Constitución Española*], Granada, Comares.
4. Alvarez, G., 2011, *Nastava Prava Evropske unije u Španiji*, [*La enseñanza del Derecho de la Unión Europea en España*], *Academia. Revista sobre enseñanza del Derecho*, 17.

5. Alzaga, O., 2011, *Od osnivačkog konsenzusa do konstantnog sukoba*, [Del consenso constituyente al conflicto permanente], Madrid, Editorial Trotta.
6. Alzaga, O., 1979, O mogućem novom pristupu predmetu pod nazivom Političko pravo [En torno a un posible nuevo enfoque de la asignatura denominada Derecho Político], *Revista del Departamento de Derecho Político de la UNED*, 4.
7. Aparicio Perez, M. A., 2010, *Uloga Ustavnog prava. Izabrana dela*, [La función del Derecho Constitucional. Selección de obras], Barcelona, Atelier.
8. Aparicio Perez, M. A., 2005, Neke napomene o sadržaju ustavnog prava u Španiji, [Algunas notas sobre el contenido del Derecho Constitucional en España] u: Castellà i Andreu, J. M. (koordinatori), *Constitución y el ordenamiento jurídico: 25 años de incidencia de la Constitución española de 1978 en las diferentes disciplinas judiciales*, Barcelona, Atelier.
9. Aragón Reyes, M., Cabo Martín, C. de, Esteban Alonso, J. de, Garrorena Morales, Á., López Guerra, L., Molas Batllori, I., 1998, Anketa o trenutnoj orijentaciji ustavnog prava, [Encuesta sobre la orientación actual del Derecho constitucional], *Teoría y realidad constitucional*, 1.
10. Araujo, O., 1986, *El recurso de amparo*, Palma de Mallorca, Pravni fakultet Palma de Mallorca.
11. Balaguer Callejon, F., 1991, *Pravni izvori [Fuentes del Derecho (Vol. I: Principios del Ordenamiento constitucional; Vol. II: Ordenamiento general del Estado y ordenamientos autonómico)]*, Madrid, Tecnos.
12. Balaguer Callejon, M. L., 2004, *XXV godišnjica Ustava Španije: predlozi za reformu*, [XXV Aniversario de la Constitución Española: propuestas de reformas], Málaga, Centro de Ediciones de la Diputación de Málaga.
13. Cano Mata, A., 1983, *El recurso de amparo (Doctrina del Tribunal Constitucional)*, Editorial Revista de Derecho Privado, Madrid i *Cuestiones de inconstitucionalidad (Doctrina del Tribunal Constitucional)*, 1986, Madrid Civitas.
14. Carvajal T., *Odnos Svečanog otvaranja Katedre Ustavne Politike sa Španskom monarhijom, od političkih studija Svetog Isidra iz Madrida*, [Relación de la Solemne apertura de la Cátedra de Constitución Política de la Monarquía Española, por los Estudios de San Isidro de Madrid] Imprenta Nacional, Madrid, 1814 (Citirano od Sanchez AGESTA, L., „Prve ...“, stranica 162).
15. Cascajo Castro, J. L., Gimeno Sendra, V., 1984, *El recurso de amparo*, Madrid, Tecnos.
16. Corredoira Alfonso, L., Cotino Hueso, L. (dir.), 2013, *Sloboda izražavanja i informacija na internetu: pretnje i zaštita ličnih prava*, [Libertad de expresión e información en Internet: amenazas y protección de los derechos personales], Madrid, CEPC.
17. Cotino Bone, L. (koordinator), 2007, *Demokratija, učešće i glasanje kroz nove tehnologije*, [Democracia, participación y voto a través de las nuevas tecnologías], Granada, Comares.
18. Cotino Hueso, L. (koordinator), 2011, *Sloboda izražavanja i informisanja na internetu i društvenim mrežama: vežbe, pretnje i garancije*, [Libertades de expresión e información en Internet y las redes sociales: ejercicio, amenazas y garantías], Valencia, Universidad de Valencia.

19. Cotino Hueso, L., Sahuquillo Orozco, J. L., Corredoira, Alfonso, L. (urednici), 2015, *Paradigma otvorene vlade: izazovi i mogućnosti za učesće, transparentnost i saradnju*, [El paradigma del gobierno abierto: retos y oportunidades de la participación, transparencia y colaboración], Madrid, Universidad Complutense.
20. CruzVillalon, C., Mogućnost i funkcija ustavno adekvatnog Ustavnog prava, [Posibilidad y cometido de un Derecho Constitucional constitucionalmente adecuado] u: *Estudios de derecho constitucional y de ciencia política: Homenaje al profesor Rodrigo Fernández Carvajal*, Murcia, Universidad de Murcia.
21. Díez-Picazo, L. M., Fernández Miranda, A.; Garrorena Morales, Á., López Guerra, L., 2008, Anketa o trenutnoj orijentaciji ustavnog prava, [Encuesta sobre la orientación actual del Derecho constitucional], *Teoría y realidad constitucional*, 21.
22. Dike, V. van, 1962, *Političke nauke. Filozofska analiza*, [Ciencia Política. Un análisis filosófico], Madrid.
23. Esteban, J. de, 1998, Anketa o trenutnoj orijentaciji ustavnog prava, [Encuesta sobre la orientación actual del Derecho Constitucional], *Teoría y Realidad Constitucional*, 1.
24. Favoreua, L., Rubio Llorente, F., 1991, *Ustavni blok*, [El bloque de la constitucionalidad], Madrid, Civitas.
25. Fernandez Carvajal, R., 1981, *Mesto političke nauke* [El lugar de la Ciencia Política], Murcia, Universidad Murcia.
26. Ferrando Badia, J., 1988, *Studije političkih nauka i ustavne teorije*, [Estudios de Ciencia Política y Teoría Constitucional] (3. izdanje), Madrid, Tecnos.
27. Flores Juberías, C., 2007, Rad Huana Feranda Badija i njegov značaj u razvoju ustavnog prava i političke nauke u Španiji, [La obra de Juan Ferrando Badía y su significación en el desarrollo del Derecho Constitucional y de la Ciencia Política en España], *Cuadernos constitucionales de la Cátedra Fadrique Furió Ceriol*, 58–59.
28. Flores Juberías, C., Autonomija Katalonije: beskonačna potraga za mesto u pluralističkoj Španiji, [The Autonomy of Catalonia: the unending search for a place within pluralist Spain] u: Ghai, Y., Woodman, S. (urednici), 2013, *Practising Self-Government: A Comparative Study of Autonomous Regions*, Cambridge, Cambridge University Press.
29. Freikes Sanjuan, T., Gavara de Cara, J. C., 2016, *Ponovo osmišljavanje Ustava: ideje za reformu Ustava iz 1978: reforme i dijaloške komunikacije*, [Repensar la Constitución: ideas para una reforma de la Constitución de 1978: reforma y comunicación dialógica], Madrid, Boletín Oficial del Estado.
30. Freikes Sanjuan, T., Sevilla Merino, J. (koordinatori), 2005, *Pol, Ustav i statuti autonomije*, [Género, Constitución y Estatutos de Autonomía], Madrid, INAP, i skup autora, 2014, *Jednakost i demokratija: rod kao kategorija pravne analize (Studije u počast profesoru Juliji Sevilli)*, [Igualdad y democracia: el género como categoría de análisis jurídico (Estudios en homenaje a la profesora Julia Sevilla)], Valencia, Corts Valencianes.
31. Gallego Anabitarte, A., 1988, Predmeti političkog i administrativnog prava. Sudbina španskog javnog prava [Las asignaturas Derecho Político y Administrativo. El destino del Derecho Público español], *Revista de Administración Pública*, 100–102.
32. García Fernandez, J., 2016, Pablo Lukas Verdu, jedan pravnik između dve generacije španskog ustavnog prava, [Pablo Lucas Verdú, un jurista entre dos generaciones del Derecho político español], *Revista de Estudios Políticos*, 174.

33. Garcia Herrera, M. A., Asensi Sabater, J., Balaguer Callejon, F., 2016, *Kritička ustavnost. Liber amicorum Carlos de Cabo Martín*, [Constitucionalismo crítico. Lliber amicorum Carlos de Cabo Martín], Valencia, Tirant lo Blanch.
34. Garcia Macho, R. J., (koordinator), 2014, *Regulativa i ekonomska transparentnost u javnom i privatnom pravu*, [Ordenación y transparencia económica en el Derecho público y privado], Marcial Pons, Madrid.
35. Garcia Pelayo, M., 1992, *Komparativno ustavno pravo*, [Derecho Constitucional Comparado], gl. 1, Madrid, Alianza Editorial.
36. Garcia Roca, F. J., 1987, *El conflicto entre órganos constitucionales*, Madrid, Tecnos.
37. Garcia-Atance, M. V., 2013, *Ekonomska i socijalna prava građana*, [Derechos económicos y sociales de los ciudadanos], Madrid, Sans i Torres.
38. Garcia-Cuevas Roque, E., 2016, *Život i delo profesora Sančez Aheste*, [Vida y obra del profesor Sánchez Agesta], Madrid, Dykinson.
39. Gareli N., *Dnevnik Valensije* [Diario de Valencia], 21. aprila 1814 (Citirano Luis Sanchez AGESTA: „Prvi...“, str. 166).
40. Garrorena Morales, A., 1997, Četiri teze i jedan zaključak o ustavnom pravu, [Cuatro tesis y un corolario sobre el Derecho Constitucional], *Revista Española de Derecho Constitucional*, 51.
41. Gavara de Cara, J. C., 2010, *Cilj dimenzija socijalnih prava*, [La dimensión objetiva de los derechos sociales], Barcelona, JMB.
42. Gonzalez Casanova, J. A., 1968, *Ljudska komunikacija i politička zajednica. Pristup političkom pravu*, [Comunicación humana y comunidad política. Una aproximación al Derecho Político], Madrid.
43. Guichot Rejna, E. (urednik), 2014, *Transparentnost, pristup javnim informacijama i dobra vlada: studija Zakona 19/2013, od 9 decembra*, [Transparencia, Acceso a la Información Pública y Buen Gobierno: estudio de la Ley 19/2013, de 9 de diciembre], Madrid, Tecnos.
44. Javier Vieytez, E., (koordinator), 2008, *Ljudska prava i različitosti: novi izazovi za pluralna društva*, [Derechos humanos y diversidad: nuevos desafíos para las sociedades plurales], Alberdania.
45. Jerez Mir, M., 2016, Trideset godina političkih nauka u Španiji: profesionalizacija, proširenje i prilagođavanje, [Treinta años de Ciencia Política en España: profesionalización, expansión y ajuste], *Revista Española de Ciencia Política*, 40.
46. Jimena Quesada, L. 2009, Manuel Garsija-Pelajo i pojavljivanje evropskog ius commune, [Manuel García-Pelayo y la emergencia del ius commune europeo], *Revista de Derecho Político*, 75–76.
47. Lopez Basaguren, A., 2016, Kriza autonomnog sistema i zahtevi secesije: da li je federalni sistem alternativa?, [Crisis del sistema autonómico y demandas de secesión: ¿es el sistema federal la alternativa?], *Teoría y derecho: revista de pensamiento jurídico*, 19, i sadržaj vredne monografije Katalonsko pitanje, [La cuestión catalana], *Teoría y Realidad Constitucional*, 37.
48. Lopez Basaguren, A., Requiem za Ustav? Ustavni poredak u integraciji, [¿Réquiem por la Constitución? El ordenamiento constitucional en la integración comunitaria] u: Morodo Leoncio, R. i Vega Garcia, P. de (urednici), 2001, *Studije teorije države i ustavnog prava u čast Pabla Lucasa Verdua* [Estudios de teoría del Esta-

- do y derecho constitucional en honor de Pablo Lucas Verdú*], tom 4. Universidad Complutense Madrid.
49. Lopez Guerra, L. *Neke beleške o razvoju ustavne doktrine u Španiji*, [Algunas notas sobre el desarrollo de la doctrina constitucionalista en España].
  50. Lucas Verdu, P., Lucas Murillo de la Cueva, P. 1987, *Priručnik političkog prava*, [Manual de Derecho Político], tom I, Madrid, Tecnos.
  51. Lucas Verdu, P., 1972, *Kurs političkog prava*, [Curso de Derecho Político], Tom I, Madrid, Tecnos.
  52. Lucas Verdu, P., 1982, Ustavno pravo kao administrativno pravo, [El Derecho Constitucional como Derecho Administrativo, *Revista de Derecho Político*, 13, i Garcia de Enterría, E. 1982, Ustavno pravo kao pravo, [El Derecho Constitucional como Derecho], *Revista de Derecho Político*, 15.
  53. Matia Portilla F. J. (koordinator), 2011, *Višestruko državljanstvo, nova prava i demokratsko učešće*, [Pluralidad de ciudadanías, nuevos derechos y participación democrática], Madrid, CEPC.
  54. Matia Portilla, J., 2012, *Teritorijalni pluralitet, nova prava i garancije*, [Pluralidad territorial, nuevos derechos y garantías], Granada, Comares.
  55. Migel Ruiz C., 2003, Nicolás Pérez Serano, prvi profesor španskog ustavnog prava, [Nicolás Pérez Serrano, maestro pionero del Derecho constitucional español], *Empresas políticas*, 2.
  56. Morodo Leoncio, R., De Vega García, P. (koordinatori), 2001, *Estudios de teoría del Estado y derecho constitucional en honor de Pablo Lucas Verdú*, tom 2, Madrid, Universidad Complutense.
  57. Muñoz Machad, S., 2015, *Ustavne reforme i Katalonija*, [La reforma constitucional y Cataluña], Madrid, Círculo Cívico de Opinión.
  58. Murillo de la Cueva, Lerdo de Tejada, C., Beleške univerzitetske literature i naučni rad profesora Pabla Lukasa Verdua, [Notas sobre la bibliografía universitaria y la obra científica del profesor Pablo Lucas Verdú] u: Morodo Leoncio, R. i Vega García, P. de (urednici), 2001, *Estudios de teoría del Estado y derecho constitucional en honor de Pablo Lucas Verdú*, tom. 1, Madrid, Universidad Complutense.
  59. Otto, I. de, 1988, *Ustavno pravo. Sistem izvora*, [Derecho Constitucional. Sistema de fuentes], Barcelona, Ariel.
  60. Perez Royo, J., 1996, Ustavni pravo i formiranju pravnika, [El Derecho Constitucional en la formación del jurista], *Revista Española de Derecho Constitucional*, 46.
  61. Perez Royo, J., 1984, *Izvori prava*, [Las fuentes del Derecho], Madrid, Tecnos.
  62. Perez Serrano, N., 1984, Studija o konceptu, načinu, izvorima i programima španskog političkog prava upoređeno sa inostranstvom [Estudio acerca del concepto, método, fuentes y programas del Derecho Político español comparado con el extranjero], *Escritos de Derecho Político* (Vol. I), Madrid, IEAL.
  63. Perez Tremps, P., 1994, *Španski ustav i Evropska zajednica*, [Constitución española y Comunidad Europea], Madrid, Civitas.
  64. Politički ustav Španske monarhije od 19. marta 1812, [Constitución Política de la Monarquía Española de 19 de marzo de 1812], član 368.
  65. Porrás Ramirez, J. M., *Kratka istorija formiranja i evolucije ustavnog prava, sa posebnim osvrtom na njegov razvoj u Španiji*, [Breve historia de la formación y evolución del derecho constitucional, con particular referencia a su desarrollo en España].

66. Portero Molina, J. A., 1980, Neki položaji u španskom političkom pravu, 1875–1900 [Algunas cuestiones en el Derecho Político español], *Revista de Estudios Políticos*, 18.
67. Ramirez, M., 1967, Političke nauke u Španiji: problemi, metode i oblasti studiranja, [La Ciencia Política en España: Problemas, métodos y áreas de estudio], *Revista de Derecho Público*, 67.
68. Ramiro Rico, N., 1974, Kratke kritičke beleške o budućem umereno heterodoksnom programu političkog prava i njegovo vrlo nestrukturirano predavanje [Breves apuntes críticos para un futuro programa moderadamente heterodoxo del Derecho Político y su muy azorante enseñanza], *Revista Española de Opinión Pública*, 37.
69. Rodriguez-Arana Munoz, J., Vivancos Comes, M., Ahedo Ruiz, J. (koordinatori), 2016, *Demokratski kvalitet, transparentnost i integritet*, [Calidad democrática, transparencia e integridad.], Thomson Reuters Aranzadi, Cizur Menor.
70. Rousseau, J. J., *Društveni ugovor ili principi političkog prava*, [El contrato social o Principios del derecho político], nekoliko izdanja.
71. Rubio Llorente, F., Preliminarna napomena španskom izdanju [Nota preliminar a la edición española] u: Ekehart Stein, *Derecho Político*, 1973, Madrid.
72. Ruiperez Alamillo, J., 2005, *Demokratska ustavnost u vremenu globalizacije: rusovska refleksija u odbrani demokratske i socijalne ustavne države*, [El constitucionalismo democrático en los tiempos de la globalización: reflexiones rousseauianas en defensa del estado constitucional democrático y social], UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, Mexico, D. F.
73. Ruiperez Alamillo, J., 2017, *Potreba da se ustavno postave kao „fundamentalna“ neka prava koja se tiču dostojanstva osobe. Pravo na pristojan dom*, [La necesidad de constitucionalizar como ‘fundamentales’ algunos derechos atinentes a la dignidad de la persona. El derecho a una vivienda digna], Andavira.
74. Ruiz-Rico Ruiz, C. (koordinator), 2014, *Političko učešće i socijalna prava u XXI veku*, Zaragoza, Fondacija Manuel Gimenez Abad.
75. Sanchez Agesta, L. 1962, Prve španske katedre ustavnog prava, [Las primeras cátedras españolas de Derecho Constitucional], *Revista de Estudios Políticos* (primera época), 126.
76. Sanchez Barrilao, J. F., 2016, Ustavno pravo pre ere Ultrona: informatika i veštačka inteligencija kao ustavni objekat, [El Derecho constitucional ante la era de Ultrón: la informática y la inteligencia artificial como objeto constitucional], *Estudios de Deusto*, 64/2.
77. Sanchez Ferriz, R., 1990, *Nastavni projekat*, [Proyecto docente], neobjavljeno, Valencia.
78. Sevilla Merino, J., 2006, *Žene parlamentarci u ustavnom zakonodavstvu*, [Las mujeres parlamentarias en la legislatura constituyente], Madrid, Cortes Generales y Ministerio de la Presidencia.
79. Solozabal Echavarria, J. J., 2004, *Nacija i ustav: suverenost i autonomija u španskom političkom obliku*, [Nación y constitución: soberanía y autonomía en la forma política española], Madrid, Biblioteca Nueva.

80. Solozabal Echavarria, J. J., 2014, *Federalna reforma: Španija i njenih sedam ogledala*, [La reforma federal: España y sus siete espejos], Biblioteca Nueva, Madrid.
81. Soriano, G., 2005, Manuel Garsija-Pelajo u razvoju ustavnog prava XX veka, [Manuel García-Pelayo en el desarrollo del derecho constitucional del siglo XX], *Cuestiones constitucionales: revista mexicana de derecho constitucional* 13.
82. Tornos Mas, J., 2015, *Od Škotske do Katalonije. Referendum i ustavna reforma*, [De Escocia a Cataluña. Referéndum y reforma constitucional], Madrid, Iustel.
83. Varela Suanzes-Carpegna, J., Političko pravo kod Adolfa Posade, [El derecho político en Adolfo Posada], u: Morodo Leoncio, R. i Vega Garcia, P. de (urednici), 2001, *Estudios de teoría del Estado y Derecho constitucional en honor de Pablo Lucas Verdu*, tom 1, Madrid, Universidad Complutense.
84. Varela Suanzes-Carpegna, J., 1997, Šta se dogodilo sa naukom ustavnog prava u Španiji XIX veka? [¿Qué ocurrió con la ciencia del Derecho Constitucional en la España del siglo XIX?], *Anuario de derecho constitucional y parlamentario*, 9.
85. Varela Suanzes-Carpegna, J., Uticajni profesor španskog političkog prava: Visente Santamarija de Paredes (1853–1924), [Un influyente maestro del derecho político español: Vicente Santamaría de Paredes (1853–1924)] u: Varela Suanzes-Carpegna, J. (urednici), 2015, [Siete maestros del derecho político español], CEPC, Madrid.
86. Vega Garcia, P. de, 1985, *Ustavne reforme i problematika konstitutivne moći*, [La reforma constitucional y la problemática del poder constituyente], Madrid, Tecnos.
87. Vega, P., de, 1998, Tranzicija pravnog pozitivizma u pravni pozitivizam u ustavnom pravu, [El tránsito del positivismo jurídico al positivismo jurisprudencial en el Derecho Constitucional], *Teoría y realidad constitucional*, 1.
88. Ventura Franch, A., Romani Sancho, L., 2014, *Pravo žena na učešće u politici*, [El Derecho a la participación política de las mujeres], Valencia, Tirant Lo Blanch.
89. Xifra Heras, J., 1967, Političko pravo, enciklopedijska disciplina, [El Derecho Político, disciplina enciclopédica], *Revista de Estudios Políticos*, 153–154.

THE GRADUAL TRANSFORMATION OF SPANISH CONSTITUTIONAL LAW

On occasion of the 40th anniversary
of the Spanish 1978 Constitution

Carlos Flores Juberías

SUMMARY

After a century and a half full of swings and hesitations, in which as a consequence of the limited rooting of the constitutional feeling and the lack of normative value of the constitutions, the study of constitutionalism suffered in Spain of lack of object and of method, turning itself into an encyclopedic discipline of magmatic consistency and imprecise limits, the adoption in 1978 of the current Spanish Constitution and the separa-

tion between Political Science and Constitutional Law imposed from 1981 onwards made it possible for the latter to have its object and its method precisely outlined, advancing by leaps and bounds to occupy the place it merits in a social and democratic rule of Law state – and above all, the place that such systems demand from it– and giving rise to a scientific community which in such period of time has grown, has renovated, and has buried many old clichés in the process.

After carrying out a hasty characterization of the evolution of Spanish constitutional law since the times of the Cadiz Constitution and some more precise reflections on its state at the time of the beginning of the Spanish democratic transition, the present study will analyze the main dogmatic concerns and lines of research of Spanish Constitutional Law in the last forty years, differentiating those of the times of the implementation of the new constitutional system from those arising in the wake of its current crisis.

Key words: Constitutional law, Spain, democratic transition.

Dostavljeno Uredništvu: 5. aprila 2018. god.

Prihvaćeno za objavljivanje: 22. maja 2018. god.